

מדריך למורה לספר

מלכים

- מבוא למורה
- הערות למורה - משולבות בספר הלימוד לתלמיד

צוות הפיתוח של המדריך למורה:

פיתוח וכתיבה: נויה שגיב
כתיבת מבוא תוכני לספר מלכים: ד"ר אהובה אשמן

ליווי תהליך הפיתוח: מרים בלומנטל, אבי ורשבסקי
ייעוץ מדעי: ד"ר רוני מגידוב
ייעוץ דידיקטי: נעמי לימור

עריכה: נירית נחום (לוי)

קראו והעירו את הערותיהם הטובות:

מרים בלומנטל
שרון גולדשטיין-פייגלמן, בי"ס אורנים רמת השרון

תוכן העניינים

חלק א - מבוא כללי 24-1

1. בשער העיר - פתח דבר למורה
א.1. במה נתייחד הספר הזה משאר הספרים?
ב.1. "הוראות הפעלה" - מבנה ספר הלימוד לתלמיד
2. מבואות תוכניים
א.2. מבוא תוכני לספר מלכים
ב.2. מבוא תוכני למגילת אסתר
3. תכנית הלימודים במקרא לבית הספר היסודי
א.3. מטרות תוכניות וערכיות
ב.3. יעדי ההתמצאות במקרא
4. רציונאל הפיתוח - דידקטיקה, ערכים וקומיקס
א.4. עקרונות דידקטיים בפיתוח הספר
ב.4. ערכים מנחים בפיתוח הספר
ג.4. הוראה באמצעות הקומיקס
5. ביבליוגרפיה מומלצת

חלק ב - הערות לפרקי הספר

- מלכים א 33-25
- מלכים ב 34-40
- עזרא א ומגילת אסתר 41

חלק א – מבוא כללי

1. בשער העיר - פתח דבר למורה

ספר הלימוד **מלכים** פותח בהתאמה לתכנית הלימודים החדשה במקרא, התשס"ג. הספר מציג דרכים להוראת וללמידת ספר "מלכים" וכן המסרים, הרעיונות, המטרות והמושגים המופיעים בתכנית הלימודים, וזאת בהתאמה לגילם של הילדים ולמשתמע ממנו - תחומי עניין, ידע קודם, שלב התפתחותי בהקשר של שפה ואוצר מילים ובהקשרים רגשיים ומוסריים, ועוד.

הספר כולל את כל פרקי הלימוד מהספרים מלכים א, מלכים ב, עזרא ומגילת אסתר, המופיעים בתכנית הלימודים לכיתה ו. הספר מושתת על עקרונות מקצוע המקרא ועל התכנים, המיומנויות והערכים המופיעים בתכנית הלימודים להוראת המקרא, התשס"ג.

המדריך למורה שלפניכם נועד לסייע לכם, המורים, בתהליך ההוראה. במדריך למורה ובמערך ההשתלמויות המלווה את התכנית, תמצאו הצעות רבות לארגון הלמידה ולעיבוד חומרי הלמידה להוראה בכיתה. כך, אנו מקווים, יהיה המסע הלימודי בין פרקי שמואל חוויה מרתקת לכם ולתלמידים.

מלבד המבוא - המדריך למורה מכיל את ספר הלימוד עצמו, שבשוליו מופיעות הערות והארות למורה. ההערות למורה כוללות העשרה של ידע (פרשנויות, מדרשים, חקר המקרא ועוד), המלצות והצעות להוראה ולהרחבת הדיון, הפניית תשומת הלב לקשיים אפשריים בהוראה ועוד.

1.א. במה נתייחד הספר הזה משאר הספרים?

- **שילוב איורי קומיקס** - בכל פרק מוצגת תחילה עלילת הסיפור באמצעות איורי קומיקס. האיורים מלווים בפסוקים מהתנ"ך. מטרת השימוש בקומיקס היא לסייע בהבנת הפרק ברמה הראשונית - הבנת רצף העלילה של הסיפור.
- **הוראת הפרק באמצעות נושא מארגן** - הניתוח של כל אחד מהפרקים מתמקד במספר מצומצם של נושאים: עניין מרכזי בעלילה, מושג, דמות, ערך, מיומנות מקרא ועוד. ההנחה היא שבכל אחד מפרקי מלכים יש אינספור נושאים לניתוח ולהוראה, אבל מפאת מגבלות הזמן, וגם מתוך השאיפה להגיע להבנה מעמיקה ככל האפשר, כדאי להתמקד ולבחור מתוכם את הנושאים החשובים ביותר והמתאימים ביותר לגיל הילדים. על כן ויתרנו על נושאים מסוימים, והרחבנו בנושאים אחרים. ועם זאת, במדריך למורה מופיעות הצעות מגוונות להרחבה, הנתונות לשיקול דעתו של המורה.

• **דיון במסרים המרכזיים של ספר מלכים התנ"כי- בראיית-על, ספר מלכים מתאר את**
התהליך ההיסטורי של התפרקות ההנהגה של עם ישראל, ניתוק העם מארץ ישראל
והתפזרותו בגלויות השונות (גלות ישראל לאשור בשנת 721/2 לפסה"נ, וגלות יהודה
לבבל בשנת 586 לפסה"נ). משיא תפארתה של מלכות שלמה, דרך פילוג הממלכה לשתי
ממלכות (ישראל ויהודה) ועד לחורבן בית המקדש וגלות יהודה לבבל. זאת בד בבד עם
התייחסות לדיאלוג של ממלכת ישראל (ואחר כך ממלכות ישראל ויהודה) עם עמי
האזור. מיחסי שליטה על עמים שכנים (בתקופת שלמה) ועד ליחסי שעבוד לאימפריה
האשורית ואחר כך לזו הבבלית, אשר שלטו באזור הסהר הפורה. הקשרים הפוליטיים,
לעתים של שיתוף ולעתים של מאבק, השפיעו על ההיבטים הדתיים-אמוניים בממלכות
ישראל ויהודה ועל המהלכים המדיניים-צבאיים.

התהליכים ההיסטוריים מוצגים בספר דרך כמה נרטיבים:

- **הנרטיב הדתי** - בתקופה שבה המלך ממלא את פונקציית ההנהגה המרכזית ואילו
הנביא הופך לדמות מייצגת בלבד (ישעיהו) ואפילו מתנגדת לדרך השלטון (אליהו,
ירמיהו) - להתנהגות של המלך בנושאי דת יש משקל רב, הן כדמות ייצוגית ביחס
לעם והן כדמות המייצגת את העם כלפי האל. למעשה, החל מימי מלכות שלמה,
נראה כי מלכי ישראל ויהודה נוטים להיות מושפעים מעמים שכנים והם עובדים
עבודה זרה ומכניסים אותה לממלכות שהם מופקדים עליהן. (הדוגמאות המובהקות
לכך בתכנית הלימודים: אחאב, מלך ישראל - מלכים א, יז-כא; מנשה, מלך יהודה -
מלכים ב, כא). המספר המקראי של ספר מלכים מציג את השתלשלות קורות החורבן
של שתי הממלכות כתוצר של התנהגות דתית - פולחנית ומוסרית - קלוקלת של
המלכים. בהקשר זה יש להתעכב על שני מושגים מרכזיים:

1. **גמול לדורות** - שיטת ענישה שלפיה הבנים נענשים על חטאי אבותיהם (לדוגמה:
מלכים א יא, פס' 11-13). כך מסביר המספר המקראי את ההידרדרות של הממלכות
ואת "גלגול" הענישה על החטאים מדור לדור, עד לאירועים שאותם ניתן לתפוס
כעונש - גלות ממלכת ישראל לאשור, 721/2 לפסה"נ, וחורבן וגלות ממלכת יהודה,
586 לפסה"נ. (זאת בניגוד למחבר ספר דברי הימים, הנוקט בגישה של גמול אישי.
דוגמה מובהקת לכך ניתן למצוא בתיאור חטאיו ועונשיו של מנשה, מלך יהודה -
מלכים ב כא, מול דברי הימים ב לג.)

2. **סיבתיות אלוהית** - ההסבר שנותן לאירועים המספר המקראי, המפרש אותם
כיישום רצון האל (לדוגמה, מלכים א יב, פס' 15). במובנים רבים, שיאו של התהליך
הוא התמודדותה של הקהילה היהודית בגולה עם מצב של איום ומשבר, בהיעדר
מרכז פולחני-דתי ובהיעדר מנהיגות דתית ברורה, כפי שמתואר במגילת אסתר.

- **הנרטיב החברתי-פוליטי**. ממלכות ישראל ויהודה נמצאות במרכז אזור גאוגרפי אשר
חלו בו שינויים רבים. אמנם הן אינן ממלכות מרכזיות, והן כשלעצמן אינן מהוות
איום ממשי על אשור או על בבל (ולראיה: כל ניסיונות המרד כשלו) - אולם השינויים
הפוליטיים באזור משפיעים עליהן מאוד: בחובת תשלום המיסים, ביחסי המלכים
המשועבדים עם המלכים המשעבדים, בניסיונות המרד, במאבקם של מלכיהן על

עצמאות (הושע בממלכת ישראל, חזקיהו בממלכת יהודה), בניסיון של המלכים לתמרן בין נאמנויות (יהויקים מלך יהודה), בהתערבות של האימפריות הכובשות בסדרי השלטון ובמינוי המלכים (יהואחז ויהויקים, מלכי יהודה - עד למינוי הבבלים את גדליהו, שכלל אינו ממשפחת המלוכה, כפקיד הממונה על הנשאים בארץ - מלכים ב, כה).

המצב הפוליטי-חברתי בא לידי ביטוי גם באופן הניהול של הממלכות מבפנים. סיפור כרם נבות (מלכים א, כא) מלמד על ההתעלמות של אחאב, מלך ישראל, מהחוק האלוהי, ועל התנהלות לא מוסרית כלפי אזרחיו. מלכי יהודה, מנשה (מלכים ב, כא) ויהויקים (מלכים ב, כג-כד), מתוארים כמלכים שניהלו מערכת משפט המבוססת על שוחד, על בצע כסף, ולא על צדק ומוסר. ביניהם שני מלכים בולטים בממלכת יהודה, חזקיהו ויאשיהו, אשר פעלו למען ריכוז הפולחן בירושלים - מעשה שיש לו משמעות לא רק דתית אלא גם חברתית, בריכוז ובאיחוד העם סביב מקום אחד, סביב שלטון אחד. כראיה ניתן לראות את תגובת אנשי ממלכת יהודה לנאומו המפחיד והמפתה של רבשקה, שר הצבא האשורי (מלכים ב יח, 36):

”וְהִחֲרִישׁוּ הָעָם וְלֹא עָנוּ אֹתוֹ דְבָר כִּי מִצֹּת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֶהוּ:”

מוקד נוסף, גלוי-סמוי בסיפור, הוא **בית המקדש וירושלים** הקשור הן לנרטיב הדתי והן לנרטיב החברתי-פוליטי. ”מד הדופק” של ממלכת יהודה הוא ירושלים ובית המקדש - מחנוכת בית המקדש, כסמל לשיא תפארת הממלכה, ועד לחורבן בית המקדש. עד כמה ה’ ממשיך להגן על בחירתו בעיר, על אף התנהגות העם? כיצד מתמודד ירובעם, מלכה הראשון של ממלכת ישראל, עם ה”תחרות” בבית המקדש, כמקום של איחוד וריכוז העם סביב הפולחן והחגים? מהי מידת הקירבה של העם לבית המקדש, במעשים ובאמונה? מהו הפער בין ההתנהגות החיצונית - של העלאת קורבנות לה’ - לבין התנהגות לא מוסרית במקביל? מהו היחס לבית המקדש, ומתי הוא מחולל ומלכי יהודה מכניסים לתוכו עבודה זרה? מתי מלכי ישראל פועלים לטיהור בית המקדש ולריכוז הפולחן בו? בהקשר זה כדאי לציין שגם אם התלמידים בבית הספר הממלכתי רחוקים ממושגים של ”פולחן” או של ”מקדש” - ירושלים היא סמל מרכזי, מדד, שדרכו ניתן ללמוד על מצבה המשתנה של ממלכת יהודה.

- **התייחסות לשונות בין הלומדים** - ספר הלימוד **מלכים** מכיר בקיומה של שונות בין הלומדים, ומבקש לקדם למידה משמעותית של כל תלמיד בהתאם לסגנון הלמידה שלו, ליכולתו, לנטיותיו ולצרכיו. כן לקחו על עצמם מפתחיו לטפח את העצמאות של היחיד כלומד, ולפתח את יכולתו לעבוד בצוות. הדבר בא לידי ביטוי בדרכים שונות: שימוש בקומיקס כאמצעי הוראה ויזואלי, המאפשר למידה בקצב אישי; ניתוח הפרקים והצעות להוראת הפרקים, המאפשרים הוראה-למידה הן בגישה האינדוקטיבית והן בגישה הדדוקטיבית, במקביל; הבאת צורות חשיבה ודרכי חשיבה מגוונות לידי ביטוי בכל פרק – החל בקריאה צמודת טקסט, דרך הצגת טיעון וביסוסו, הבעת עמדה, ועד לעבודה בקבוצות ודיון בכיתה סביב נושא ערכי רלוונטי. בנוסף, הספר מאפשר למידה באמצעות חוויה ויצירה, בהשראת הקומיקס, תוך הישענות על אחד ממאפייניו

הייחודיים של הטקסט המקראי - היותו טקסט משופע בפערי מידע, המזמנים פרשנות והשלמת פערים.

- סביבת הלמידה של ספר הלימוד "מלכים" כוללת כמה אמצעים:

-ספר תנ"ך.

-ספר הלימוד, ובתוכו תמצית העלילה של כל פרק בקומיקס, ופרקי הוראה בכיתה-חוברת העשרה, ובה דפי עבודה לכל פרק, לביצוע משימות ותרגילים בכתב. אפשר להורידה לשימוש (חינם) מהאינטרנט, בכתובת: mikrayesodi.cet.ac.il.
-אתר אינטרנט - כלי עזר למורה ולתלמיד - www.mikranet.org.il.
-מדריך למורה (שלפניכם).

1.ב. מבנה הספר לתלמיד - "הוראות הפעלה"

כל יחידת לימוד בספר הלימוד מלכים מורכבת משני חלקים:

- עלילת הפרק או הפרקים הכלולים ביחידת הלימוד, המסופרת באמצעות קומיקס. הקומיקס מלווה בפסוקים או בחלקי פסוקים, הלקוחים מן הפרק בתנ"ך ומאפשרים התמצאות וקישור בין הטקסט המקראי לבין הקומיקס.

- דיון דידקטי בפרק/ים והצעות להוראה-למידה של הפרק/ים באמצעות פעילויות, ביאורים, הסברים, הפניות ועוד.

החלק העוסק במגילת אסתר (עמ' 219-255) שונה משאר חלקי הספר והוא בנוי כך:

- תחילה מובא סיפור המגילה כולה, פרקים א-י, בקומיקס (עמ' 219-236).

-בחלק השני של העיסוק במגילה מובא דיון דידקטי בפרקי המגילה על פי נושאים. כאן תמצאו הצעות להוראת הנושאים המרכזיים של המגילה - ממלכת פרס, הקהילה היהודית בפרס, דמויות נשים במגילה, "ונהפוך הוא", מצוות החג ומנהגי החג.

להלן הפירוט של מרכיבי ההצעות להוראה-למידה:

כותרת הפרק

מלבד מספר הפרק בתנ"ך, הכותרת מביאה את תמצית הפרק, מיקוד נושאי, ולעתים ציטוט מרכזי. כותרות אלה מבהירות את מוקד הדיון או מגרות לדיון, ויכולות להוות פתיח או סיכום להוראת הפרק.

כותרות משנה

כדי למקד את הלמידה ולאפשר מקטעי הוראה, חילקנו כל פרק ליחידות-משנה, על פי רוב לפי החלוקה הנושאת ולפי הפסוקים ברצף הפרק בתנ"ך. כל יחידת-משנה מוכתרת בכותרת צבעונית. כותרות אלה מאפשרות מיקוד והגדרת הנושא, לטובת תלמידים ש"הלכו לאיבוד".

"עוגנים" - פתיח לפרק, סיכומי ביניים וסיכום הפרק

הנחת יסוד היא כי רצף הספר - יש בו אשליה. הספר אמנם רציף, אולם ההוראה מקוטעת מטבעה: אם בשיבוץ שיעורי התנ"ך במערכת השעות או בהפסקה בין שיעור לשיעור, ואם בתוך

השיעור עצמו - לעתים קטיעה "כיתתית" בשל הודעה חשובה או הפרעה אחרת ולעתים קטיעה אישית של התלמיד, שמחשבתו מתפזרת... על כן הגדרנו בכמה מקומות עוגנים שיאפשרו למורה ולתלמידים להיות יחד ברצף ההוראה. הדיון בכל פרק נפתח בפסקה היוצרת חיבור בין הפרק הקודם לבין הפרק הנוכחי - הן ברצף העלילה והן בהדגשת נקודות לדיון ולניתוח, אשר נפתחו בפרק הקודם ועתידות להידון בפרק הנוכחי. עוד בכל פרק: סיכומי ביניים המרכזים את העלילה ואת הנקודות המרכזיות שהועלו עד כה. וכמובן - סיכום הפרק, למיקוד ולסיכום הדיון בו.

ביאורים

בשוליים של עמודי ההצעות להוראה מופיעים ביאורים למילים, לפסוקים ולחלקי פסוקים. רוב הביאורים מתייחסים לפסוקים הקשורים למשימות, חלקם מתייחסים לפסוקים שבכותרות-המשנה, וחלקם מתייחסים לפסוקים המופיעים בקומיקס. לא ביארנו את כל המילים הקשות, כדי לא להעמיס. בחרנו להתמקד במילים קשות במיוחד, במילים שהבנתן חשובה להבנת ההקשר, ובמילים שיעשירו את אוצר המילים ואת השפה הדבורה והכתובה של התלמידים - מילים שאפשר להשתמש בהן גם בחיי היום-יום שלנו.

הרחבה

את רוב ההרחבות (המסומנות באמצעות הינשוף המסביר וגופן שונה) שילבנו בתוך רצף ההוראה-למידה. זאת מתוך הנחת יסוד דידקטית-קוגניטיבית, שמהלך השיעור הוא רצף אחד של הוראה-למידה ושל התרחשות, וההרחבות אינן חלק נפרד ממהלך השיעור אלא נדבך משמעותי בהבנה של הנושא או בהעמקה בו. הצעות נוספות להרחבה נרמזות בדברי דמויות העזר - התיש, העורב והינשוף, המובאות ברצף הפרקים, לשימוש בהתאם לשיקול הדעת של המורה.

משימות

חילקנו את המשימות לכמה סוגים:

- **משימות הקשורות לעבודה צמודה לטקסט המקראי**- מציאת ביסוס לתשובה, קישור בין תכנים שונים לבין פסוקים, ועוד.
- **משימות הזמנה לחקר**- משימות שעיקרן איסוף פרטי מידע ויצירת הכללה: השערה, מסקנה, גיבוש עמדה, טיעון ועוד.
- **הזמנה ליצירה/לכתיבה/לאיור**- תוך התייחסות לשונות בין הלומדים, לחשיבות הרלוונטיות של החומר הנלמד ולייחודו של הטקסט המקראי. משימות אלה מאפשרות מילוי פערים, ובכך הן מגרות ליצירה אישית ולדיאלוג של הקורא עם הטקסט.
- **משימות לסיכום הפרק**- המתמקדות בהיבט מסוים או מזמינות ל"מבט על" על הפרק הנלמד. כדי להקל את התקשורת בין המורה לתלמידים, מספְּנו את המשימות. המשימות לתלמידים מהוות גם חלק מהאמצעים להערכת תהליכי הלמידה.
- **לדיון בכיתה** - משימות שבהן התלמידים נדרשים להביע עמדה על בסיס הידע הנלמד. בסוג המשימות הזה יש חשיבות למיגוון הדעות, לשיעור המוחות ולהפריה ההדדית בכיתה.

פרשנות

אחת המיומנויות הנדרשות מ"אוריין תנ"ך" היא התמודדות עם פרשנות למקרא. ועם זאת, לעתים הפרשנות חוסמת וסותמת במהירות רבה מדי את הקשיים בטקסט ולא מאפשרת התמודדות

איתם, הבנת הקושי והצפת פתרונות אפשריים. זאת ועוד, לעתים הפרשנות מסיטה את הקורא מהטקסט המקורי, ואז נוצר טשטוש בין המקור לבין הפרשנות. על כן, את מרבית הפירושים הבאנו במדריך למורה, ככלי עזר למורה וכהצעה לפעילות עם התלמידים. במקומות אחרים הבאנו פרשנות ואף הזמנו את התלמידים לחשיבה ביקורתית - עימות בין שתי פרשנויות או תגובה והתייחסות לפרשנות.

מפות

המפות המובאות בספר מעוצבות ברוח הקומיקס של הספר, אך הן מדויקות מבחינה מדעית. לשימוש במפה בשיעורי התנ"ך יש חשיבות רבה, מכמה סיבות:

1. כפי שכבר ציינו, לרקע הפוליטי ולשינויים הפוליטיים שהתרחשו בתקופה שספר מלכים מספר עליה יש חשיבות רבה בהבנת העלילה של ספר זה. עם אילו ממלכות שכנות היו לשלמה יחסי חוץ חיוביים (מלכים א ה, פס' 10); כיצד השפיעו הקירבה לצידון והנישואין לבת מלך צידון על אמונתו של אחאב, מלך ישראל (מלכים א יז-כא); על איזה אזור שלטו האשורים; כיצד פוזרו גולי ממלכת ישראל ברחבי האימפריה האשורית, ומדוע (מלכים ב יז); במה מהווה מיקומה הגאוגרפי של ירושלים, בירת יהודה, גורם מכריע בקביעת גורלה? הבנת ההיבט הגאוגרפי המתלווה לאירועים אלה, והשימוש במפה לצורכי המחשתם והבנתם של האירועים, מאפשרים הבנה מעמיקה יותר של רצף הסיפור ושל התהליכים רחבי ההקף המתרחשים בו.

2. תלמידי כיתה ו כבר אמורים לדעת לקרוא מפה (את מיומנויות המפה מתחילים ללמוד בשיעורי מולדת וגאוגרפיה בכיתה ג). העיון במפה ואיתור מקומם של האירועים והמקומות שעלילת הפרק מספרת עליהם, מעניקים משמעות לשמות הנזכרים בתנ"ך ומסייעים גם הם להמחשת הסיפור התנ"כי.

3. המפה עשויה לשמש אמצעי ליצירת קשר חיובי לארץ ישראל, לנופיה ולאתריה. אתרים, מקומות ואזורים המופיעים בסיפורי ספר מלכים מופרים לתלמידים, אם מפני שהם מצויים בסביבת מגוריהם ואם מפני שנתקלו בהם בלימודיהם או טיילו אליהם, דוגמאות: הר הכרמל בסיפור אליהו (מלכים א יח), באר שבע בסיפור הבריחה של אליהו (מלכים א יט), וכמובן - ירושלים, המככבת לאורך הספר כולו. אנו רואים חשיבות רבה ביצירת זיקה בין המפה של ארץ ישראל כיום והמקומות המופרים לתלמיד מהמציאות של ימינו, לבין אותם מקומות עצמם המוזכרים כבר בתקופת התנ"ך.

ארכאולוגיה

על התקופה שספר מלכים מספר עליה, ניתן ללמוד באמצעות מקורות נוספים, חוץ מקראיים. השוואת הטקסט המקראי לממצאים ארכאולוגיים מאפשרת לנו, הקוראים, לעתים לתקף את המסופר בספר מלכים, לעתים להפריכם, ולעתים קרובות לחשוף את עמדתו הסמויה של המספר המקראי. כך אפשר ללמוד על מפעלי המים של המלך חזקיהו באמצעות כתובת השילוח, שנמצאה בתוך נקבת השילוח (בהקשר של מלכים ב יח), ועל האופן שבו הציג מלך אשור את המסע לדיכוי המרד ביהודה - בעזרת מנסרת סנחריב שנמצאה בנינוה (בהקשר של מלכים ב יח). כך אפשר גם להיחשף לסודות של צבא יהודה השומר על האבוקות של ערי יהודה ערב החורבן (חרסי לכיש -

בהקשר של מלכים ב כה), או ללמוד על תפיסתו המדינית-דתית הכוללת של כורש מלך פרס באמצעות "גליל כורש", תוך השוואה לאופן שבו מוצגת הצהרת כורש במקרא (עזרא א).

תרבות עברית ואמנות

- התנ"ך מהווה מקור הראיה לאמנים מתחומי האמנות השונים – האמנות הפלאסטית, השירה, הפרוזה ועוד. בספר הלימוד מובאות יצירות אמנות שונות הקשורות לחומר הנלמד. הנה כמה דוגמאות להשפעת הטקסט המקראי על התרבות העברית, המובאות בספר הלימוד
- בתיאור הביקור של מלכת שבא (מלכים א י) נעשה שימוש באגדה "שלמה המלך והדבורה" מתוך "אגדות המלך שלמה" מאת ח"נ ביאליק (עמ' 35-36 בספר).
 - בתיאור הנס שעשה אליהו בבית האישה האלמנה מובא השיר "כד הקמח" מאת נעמי שמר (עמ' 73 בספר).
 - בתיאור מנהגי השמחה הנהוגים בחג הפורים עקב ניצחון היהודים על אויביהם מובאים מידע וצילומים של ה"עדלידע" - קרנבל התחפושות שנוסד בתל אביב בשנת 1912, והפך למסורת ישראלית הנהוגה במקומות שונים בפורים (עמ' 254-255 בספר).

"משפטים לדרך"

תכנית הלימודים מדגישה ניבים וביטויים המופיעים בפרקים של ספר מלכים, לדוגמה: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים", "הרצחת וגם ירשת", "וכאשר אבדתי אבדתי", ועוד - פסוקים שהיו לנכסי צאן ברזל בשפה העברית ומשמשים גם בעברית של ימינו. בנוסף לביאורם של המשפטים והביטויים במהלך רצף הלמידה, מובאים הבולטים שבהם בפינה "משפטים לדרך" המופיעה בסיומם של מרבית הפרקים. אנו מציעים להיעזר בפינה זאת ולהדגיש את הביטויים והמשפטים המובאים בה.

דמויות עזר

- את הלימוד בספר מלוות שלוש דמויות של בעלי חיים: הינשוף, התיש והעורב. כל אחת מהן מייצגת ומעלה "קול" אחר:
- **הינשוף** - בתפקיד ה"חכם" - מסביר ומבהיר נקודות שונות בטקסט המקראי ואף מביא מידע חוץ-מקראי.
 - **התיש** - בתפקיד ה"תם" - שואל שאלות, לכאורה בסיסיות, ומאפשר את השמעת קולו של התלמיד שלא תמיד מבין את ה"מובן מאליו".
 - **העורב** - אולי מעט "רשע" - בן שיחו של העז, שעונה ומבהיר את ה"מובן מאליו".
- הדמויות האלה מופיעות ברוב פרקי הספר, הן בחלק של הקומיקס והן בחלק של ההצעות להוראה-למידה.

2. מבואות תוכניים

2.A. מבוא תוכני לספר מלכים

ספר מלכים הוא הרביעי בסדרת ספרי התנ"ך המגוללים את תולדות ישראל למן הכניסה לארץ ועד ליציאה ממנה:

(1) ספר יהושע מתאר את כניסתם של שבטי ישראל לארץ כנען ואת כיבוש הארץ מידי העמים היושבים בה.

(2) ספר שופטים מתאר את המשך תקופת הכיבוש ואת ההתנחלות במסגרות משפחתיות ושבטיות.

(3) ספר שמואל מתאר את המעבר המדיני, החברתי והתרבותי למסגרת של ממלכה.

(4) ספר מלכים מתאר את קורות ישראל בתקופת המלוכה - החל בימי הזוהר של הממלכה המאוחדת בהנהגת דוד ושלמה, דרך קיומן המפוצל של ממלכת ישראל בצפון וממלכת יהודה בדרום, וכלה בחורבן של שתי הממלכות בידי האימפריות הגדולות של העולם העתיק - אשור ובבל - והגלייתם של בני ישראל מן הארץ.

ספר מלכים על שני חלקיו מספר את תולדות המלכים והממלכות של ישראל, החל ממותו של דוד (ימי הממלכה המאוחדת) ועד לחורבן ישראל ויהודה. האירוע ההיסטורי הראשון המתואר בספר הוא המאבק על ירושת הכיסא בסוף ימיו של המלך דוד בסביבות שנת 1000 לפסה"נ, והאירוע האחרון הוא שחרור המלך הגולה יהויכין על ידי מלך בבל בשנת 561 לפסה"נ. המחבר, או למעשה מחברי הספר, תיארו תקופה של כ-400 שנה, ומטרתם הייתה להסביר כיצד קרה שממצב של ממלכה מאוחדת, מבוססת, השולטת בעמים אחרים, הידרדר עם ישראל והגיע למצב של גלות וחורבן. ספר מלכים הוא ספר **היסטוריוגרפי**. ההיסטוריון של ספר מלכים כותב את תולדות ישראל מתוך השקפת עולם שלגבי דידו נחשבת לאמת מוחלטת. השקפתו היא שה' הוא אלוהי ההיסטוריה. ה' שולט באירועים ההיסטוריים, ולכן האירועים מתוארים בתבנית של **נבואה והתגשמות על פי שיטת גמול** (שכר ועונש): הנביא או המחבר מנבא על אירוע היסטורי צפוי כעונש או כשכר, ומאוחר יותר הנבואה מתגשמת. באמצעות שיטת כתיבה זאת ההיסטוריון מוכיח את ההיגיון העומד מאחורי האירועים, ואת השתלשלותם זה מזה. שיטת הגמול בספר מלכים היא לפיכך שיטת **הגמול הקיבוצי**: העם נענש בעונש קיבוצי, בגלל חטאיהם של המלכים. ההיסטוריון של ספר מלכים מאמין שהגמול הוא לא רק גמול קיבוצי, אלא גם **גמול לדורות**, כלומר: אם האב חטא, ייענשו הדורות הבאים, בניו, ככתוב בעשרת הדברות: "פֶּקֶד זֹכֶר, מֵעַנִּישׁ עֶוְן (חטא) אָבוֹת עַל בְּנֵים, עַל שְׁלֵשִׁים (עד דור שלישי) וְעַל רַבְעִים (עד דור רביעי), לְשִׁנְאֵי וְעֹשֵׂה חֶסֶד (נותן שכר) לְאֲלָפִים (אלפי דורות/אלפי אנשים) לְאֶהֱבֵי וְלִשְׂמְרֵי מִצְוֹתַי" (שמות כ, 3). כך, למשל, חטא שלמה המלך בחטא הנשים הנוכריות, אך העונש חל על הדור השני - בתקופת בנו רחבעם התפלגה הממלכה. חורבן ירושלים התרחש בתקופת המלך האחרון של יהודה, צדקיהו (586 לפסה"נ), אך זאת כעונש על חטאיו של מנשה, שחי כמה דורות לפניו (697-642 לפסה"נ).

בתקופה מאוחרת יותר נדחתה גישה זו של מחבר ספר מלכים על ידי חוגים מסוימים. לאחר חורבן ירושלים, בימי הבית השני, נכתבו שוב קורותיו של עם ישראל, אך הפעם מתוך השקפת עולם שונה לחלוטין. הספר ההיסטוריוגרפי השני הוא **ספר דברי הימים**. מחברו של ספר דברי הימים הושפע מאוד מספר מלכים ואף העתיק קטעים גדולים מספרו. ואולם מחבר דברי הימים כותב את ההיסטוריה מתוך השקפה של **גמול אישי**: "איש בחטאו יומת". המלך שחטא הוא המלך שנענש. תפיסה זאת חוללה שינויים משמעותיים בתיאור האירועים ההיסטוריים, ועוררה שאלה: האם בני העם קיבלו עונש על חטאיהם או על חטאי אבותיהם? ... כן, למשל, צדקיהו, מלכה האחרון של ממלכת יהודה, הוא שנחשב בדברי הימים למלך האשם בחורבן ירושלים, בעוד שמנשה מנוקה מכל אשמה.

הבדל נוסף בין שני הספרים, ספר מלכים וספר דברי הימים, הוא בנטייה הפוליטית: אמנם שני הספרים מזהים עם ממלכת יהודה בכלל, ועם **בית דוד** בפרט, אך מחבר דברי הימים תמך באופן בולט וקיצוני יותר בבית דוד. נטייה זאת השפיעה על הדרך שבה תיאר את המאורעות בתקופת המלוכה: מתנגדי בית דוד תוארו תמיד באופן שלילי, וכל מה שקשור בישראל הצפונית נחשב אוטומטית כבלתי ראוי. כך, למשל, פרשת מפעלי ירובעם, המתארת את הקמת המוסדות של ממלכת ישראל, תוארה בספר מלכים כפרשת חטאי ירובעם, אך בספר דברי הימים היא כלל לא הוזכרה, משום שממלכת ישראל נחשבה בעיני מחבר דברי הימים כממלכה לא חוקית.

הבסיס להשקפת עולמו של ההיסטוריון של ספר מלכים הוא ספר דברים. בהתאם לעקרונות של ספר דברים מבקש ההיסטוריון של ספר מלכים להנחיל לקוראיו שלושה עקרונות מרכזיים:

- א. **ריכוז הפולחן** – לפי ספר דברים, יש רק מקום חוקי אחד שראוי לעבוד בו את ה', והוא בית המקדש בירושלים. על כן כל מקומות הפולחן (הבמות, המזבחות) שמחוץ לירושלים, אינם חוקיים.
- ב. **אל מופשט** – לאלוהים אין דמות, לכן רק שמו שוכן בבית המקדש. לפיכך אסור לעבוד את האל באמצעים גשמיים כגון עגל ומסכה (פסל יצוק) או מצבה (אבן גדולה שנחשבה למושב האל).
- ג. **מונותאיזם** - ההיסטוריון מאמין שלישראל יש אל אחד, ולכן אסור לעבוד לאלוהים אחרים (=ריבוי אלים, פוליתאיזם) בכלל, ואסור לעבוד לאלים אחרים יחד עם עבודת ה' (סינקרטיזם) בפרט. כדי לבצע עיקרון זה נדרשים המלכים לבצע "**טיהור פולחן**", כלומר, השמדה של הפולחן האלילי. גם עבודה גשמית לה' (למשל, עגל הזהב), וגם פולחן לאלוהים אחרים, נחשבים ל"**עבודה זרה**" – פולחן לא ראוי ולא חוקי.

ממצאים ארכאולוגיים

הממצא הארכאולוגי הוא הבסיס המדעי המאפשר הצלבת נתונים עם התיאורים המקראיים, ולכן הוא מסייע להיסטוריון לשחזר את ההיסטוריה של עם ישראל הקדום. ואמנם, רק מנהיגים ואירועים המוזכרים בספר מלכים זוכים לאימות היסטורי באמצעות נתונים חוץ-מקראיים. כך, למשל, נזכר לראשונה השם "בית דוד" ככינוי לממלכת יהודה בכתובת ארמית המכונה "כתובת תל דן" והיא מהמאה ה-9 לפסה"נ. כתובת זאת מוכיחה שדוד היה דמות היסטורית, מייסדה של השושלת שמלכה ביהודה. כך נזכרים גם מלכים אחרים ואירועים היסטוריים חשובים. לדוגמה, אחאב, מלך ישראל, הוא

המלך הראשון המופיע בכתובת חוץ-מקראית- **כתובת המונולית מכורח- קישור לתרגום הכתובת**
ולמפת הקרב במאגר המידע של אתר מקראנט. אחאב מופיע כאחד משלושת בעלי הברית שעמדו
מול מלך אשור בקרב קרקר, בשנת 853 לפסה"נ.

מסיבה זאת ספר מלכים הוא הספר החשוב ביותר מבחינה היסטורית לתיאור קורות עם ישראל בעת
העתיקה. ועם זאת, המחקר הארכאולוגי מציג תמונה שונה לחלוטין על מצבה של ממלכת ישראל
ויהודה מהמצב המתואר בספר מלכים. כך, למשל, על פי חפירות ארכאולוגיות המיוחסות לתקופת
שלמה - ירושלים, עיר דוד, מצטיירת כאזור דליל מהבחינה היישובית ועלוב למדי, וודאי רחוק מאוד
מהתיאור המקראי על ימי דוד ושלמה. לחלופין, דווקא שושלת עמרי, המוצגת כגרועה ביותר בספר
מלכים, מצטיירת על פי הממצאים הארכאולוגיים כשושלת החזקה ביותר, שהפכה את ממלכת הצפון
לממלכה חזקה ועשירה.

השוואות אלה מוכיחות כי ספר מלכים נשען על מקורות היסטוריים מהימנים, אך מקורות אלה
נכתבים מחדש מתוך השקפת עולם דתית וחברתית. ראוי לזכור שההיסטוריון הקדום רואה בנתונים
ההיסטוריים בעיקר אמצעי חינוכי ולא נושא למחקר עיוני, לשם גילוי ה"אמת". בעולם העתיק מטרת
ההיסטוריה היא לחנך את הקוראים ללמוד מהעבר על הווה.

2.ב. מבוא תוכני למגילת אסתר

מגילת אסתר מספרת את סיפורו של חג הפורים. לפי המגילה, מקורו של החג בסיפור ההישרדות
של היהודים והצלחתם בארץ זרה. המגילה מספקת את הרקע ההיסטורי לחג הפורים (שהוא החג
היחיד המופיע במקרא אך אינו מופיע בתורה!), ובדרך זו היא מנציחה אותו כחג. למרות שהמגילה
אינה מזהה בוודאות את המלך אחשוורוש המדובר ואת הזמן המדויק שבו התרחשו האירועים, יש
חוקרים הסבורים כי המגילה אמינה מבחינה היסטורית. לפי חוקרים אלה המלך אחשוורוש הוא
חֲשִׁינְשׁוּ הַרְאִשׁוֹן או (כסרכסס ביוונית), ששלט בממלכת פרס בשנים 465-486 לפסה"נ. ואמנם,
במגילה מופיעות מילים פרסיות רבות (כגון אחשדרפנים, פרתמים, גנזים, דת, פתגם), כמו גם
מידע אותנטי לגבי החצר הפרסית, המנהגים והמוסדות.

ואולם, מרבית החוקרים סבורים שהסיפור איננו סיפור היסטורי אלא סיפור דמיוני, הדומה
לסיפורים רבים שנפוצו בקרב היהודים בארץ ישראל ובגולה בתקופה הפרסית ובתקופה היוונית
(ההלניסטית). לפי גישה זאת, המגילה היא מעין רומן היסטורי. החומר האותנטי הכלול במגילה
הוא רק תפאורה, והדמויות הראשיות, כמו גם כל פרטי העלילה, רחוקים מאוד מהמציאות. ראוי
לזכור שהסיפור המתואר במגילה אינו מתועד ולו גם ברמז בכרוניקות הפרסיות, וגם לא
בתיאורים של ההיסטוריונים היווניים בתקופות מאוחרות יותר. ועוד דבר: למרות ההיכרות שהיא
עורכת לנו עם ההווי בחצר הפרסית, המגילה סותרת את הידוע לנו על אחדים ממנהגי הפרסים.
כך, למשל, על פי החוק הפרסי אסור למלך לשאת אישה פרסיה. כמו כן כלל לא ידוע לנו
על מלכה בשם אסתר או על מלכה בשם ושתי. יתרה מזאת: הצו להשמיד את היהודים אינו
מתאים לפרס העתיקה, שהייתה מעצמה סובלנית יחסית כלפי עמים שחיו תחת שלטונה. לפי
גישה זאת המגילה נכתבה בסוף תקופת פרס או בתחילת התקופה ההלניסטית (400-200 לפסה"נ).

חוקרים רבים סבורים שהמגילה היא **קומדיה**, כפי שעולה מהטעויות, מהמצבים המגוחכים, מהיפוכי המצבים ומצירופי המקרים. יש הסבורים שהמגילה היא "**סאטירה**" - יצירה המבקשת לבקר את האימפריה הפרסית ואת סגנון החיים בה, ואילו אחרים סבורים שמדובר ב"**פארסה**" - יצירה שכל מטרתה לעורר צחוק, כלומר: לא לבקר, אלא לשעשע. ואכן, במגילה מופיעות דמויות קריקטוריות מוגזמות מאוד, הממוקמות במקומות ובמצבים בלתי סבירים. כך, למשל, אירוע משפחתי שולי - היעדרה של וּשְׁתִי מהמשתה - מוצג במגילה כמשבר לאומי. הטון בעלילה בא לידי ביטוי באמצעות ריבוי המשתאות (עשרה!), והוא נותן למגילה אופי של חגיגה (קרנבל) והילולה. מטרת הטון הקרנבלי היא לתת את התחושה של חיי החצר הפרסית ולשקף את אופיו של חג הפורים - חג שצמח מתוך אירועי הסיפור.

מגילת אסתר היא החילונית מבין ספרי המקרא, שכן שמו של אלוהים אינו מוזכר, ואף התערבותו אינה נזכרת במפורש אפילו פעם אחת. אין במגילה גם אזכור למקדש, לתפילה או לטקסים פולחניים. חז"ל התייחסו לקושי זה ודרשו כי שמה של אסתר ניתן על שם **הסתר הפנים של המגילה**: "אסתר מן התורה מנין - ואנוכי הסתר אסתר" - המגילה עניינה הוא הסתרת האל בזמן הגלות, ולכן נוכחותו היא רק מאחורי הקלעים. ועם זאת, השמות "אסתר" ו"מרדכי" הם שמות מוכרים בתרבות הפרסית העתיקה. השם אסתר אינו אלא עיברות של השם אֶשְׁתֶּר - אלת האהבה והמלחמה הבבלית/פרסית, והשם מרדכי הוא השם מְרְדֹכָי, האל הבורא, שהיה האל הראשי של בבל.

3. תכנית הלימודים במקרא לבית

הספר היסודי

תכנית הלימודים החדשה במקרא, התשס"ג, מפרטת את המטרות של תכנית הלימודים בבית הספר היסודי. נציג את המטרות ואת יישומן בספר הלימוד **מלכים**.

3.א. מטרות תוכניות וערכיות

• להכיר ולבחון דמויות בתולדות העם, דוגמת האבות והאמהות, נביאים, שופטים, מלכים ודמויות נוספות.

בספר הלימוד **מלכים** נכיר דמויות מבית המלוכה - את שלמה, רחבעם, ירבעם, אחאב וכמובן איזבל אשתו, חזקיהו, מנשה, יאשיהו ועוד. לצידן - דמויות נביאים המייעצות למלך (ישעיהו), ולעיתים יוצאות תיגר כנגד המלוכה (אליהו נגד אחאב, ירמיהו כנגד יהויקים וצדקיהו)

• להכיר את המקרא כספרות שלרוב אינה מעלימה ומטשטשת חולשות אנוש. ספר **מלכים** מציג את רצף האירועים ההיסטורי דרך דמויות מייצגות - המלכים. והנה, מלכי ישראל ומלכי יהודה לא מוצגים כדמויות מופת - אלא להיפך, כמנהיגים כושלים, מושפעים, חוטאים. המספר המקראי לא חוסך הטחת ביקורת והאשמות במלכים. האינטראקציות האנושיות - בין המלך לבין הנביא, חושפות דמויות עשירות ומרתקות העומדות בראש ההנהגה.

• לנקוט עמדה מנומקת ומבוססת כלפי ערכים, תפיסות עולם ודמויות במקרא.

מתוך מטרה זו גזרנו שני "כללי אצבע" בפיתוח הספר ובהמלצות להוראה: הכלל הראשון - הנמקה. התלמידים מתבקשים, הן בשאלות אינפורמטיביות והן בשאלות של טיעונים ונקיטת עמדה, לבסס את דבריהם על ציטוטים מתוך הפסוקים. נימוקים תקפים ומהימנים המבוססים על ראיות מוצקות מהווים מרכיב מרכזי בכישורי למידה של לומד חושב, ושיעור התנ"ך הוא אחד המקומות לטיפוחם. ההתבססות על הפסוקים היא גם כלי לאימון בקריאת התנ"ך ול"התיידות" עם הטקסט המקראי.

הכלל השני - נקיטת עמדה. הדמויות, הערכים והאירועים המסופרים, מזמנים נקיטת עמדה. ועם זאת, נמנענו משאלות המזמינות הזדהות עם הדמויות ומשאלות הדורשות עמדה שיפוטית. השאלות שהוצגו לפני התלמידים מזמינות למחשבה, לניסוח של רעיונות שונים ושל עמדות שונות, לעתים מנוגדות זו לזו. למעשה, הזמנו את התלמידים לנסח דילמות, אך לא לפתור אותן. כך, לדוגמה, התלמידים מתבקשים להציג נימוקים המתייחסים למורכבות יחסו של המספר המקראי כלפי פעולות ירבעם (מלכים א' יב), אשר מצד אחד פעל לפי הנחיות הנביא אחיה השילוני וביסס ממלכה חדשה, ומצד שני המספר המקראי מציג את פעולותיו כחטא. התעכבנו על הכינוי ההדדי בו מכנים אליהו ואחאב אחד את השני: "עוכר ישראל" (מלכים א' יח) המלמד על האופן בו

כל אחד מהצדדים רואה את עצמו כצודק- ומדוע. הצגנו את הדילמה הפוליטית של הנאמנות, בה שרוי יהויקים, מלך יהודה (מלכים ב כד) ועוד.

- להכיר את החברה המקראית ואת השינויים שחלו בה מבחינת מבנה המשפחה והשבט, הממלכה ומוסדותיה, החוק והמנהג.
- אחד ההיבטים המובהקים להדגמת השינויים שחלו בחברה המקראית המתוארת בספר מלכים, הוא יחסה של החברה לחוקי ספר התורה ולספר התורה. ספר התורה עצמו, כפי שניתן להסיק מהשתלשלות האירועים במלכים א כא- כג- נראה כי נשכח ונזנח בתקופת המלך מנשה, והיה צורך פיזי ממש למצוא אותו, בתקופת המלך יאשיהו. אולם עוד הרבה לפני כן- נראה כי שתי החברות, ממלכת ישראל וממלכת יהודה, הולכות ומתרחקות מחוקי התורה- הן בהקשר של חוקי הפולחן והאמונה, והן בהקשר של החוקים המוסריים. לפי המתואר בספר מלכים- המלכים, העומדים בראש הממלכות, הם המובילים את העם ומסיטים אותו מדרך התורה. דוגמה להתרחקות של העם מחוקי התורה ניתן למצוא בדברי הביקורת של ירמיהו הנביא, העומד בפתח בית המקדש ואומר: "הנה אתם בטוחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל: הִגַּב רִצְוֹ וְנֶאֱפָף וְהִשְׁבַּע לְשֶׁקֶר וְקָטַר לַבָּעַל וְהִלֵּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעֶתֶם: וּבְאֵתֶם נִעְמַדְתֶּם לְפָנַי בְּבַיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וְאַמְרַתֶּם נַצְלֵנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה:" (ירמיה פרק ז פס' 8-10).
- דוגמה מכיוון אחר- היא חיי הקהילה היהודית בפרס, המתוארים במגילת אסתר. אחד מהיבטיו המיוחדים של הסיפור, הוא שהוא מספר את סיפורה של הקהילה היהודית בגלות (בפרס). שם נראה, כי הקהילה היהודית, בד בבד עם השתלבותה בפרס, שומרת על ייחודה כקהילה יהודית- בתודעה, באמונה ובמעשה. התייחסות להיעדר שמו של ה' במגילה, אפשר לקרוא בחוברת לתלמיד בעמ' 249

3.ב. יעדי ההתמצאות במקרא

תכנית הלימודים במקרא מגדירה כמה יעדים הקשורים בהתמצאות של תלמידי בית הספר היסודי במקרא. נפרט יעדים אלה:

לדעת לצטט ביטויים ופסוקים נבחרים. לכל נושא ולכל ספר מן המקרא הנלמדים בביה"ס היסודי, צורפה רשימה של ניבים, ביטויים וקטעים לבקיאות (יש שקטעים סומנו על ידי מילים פותחות ומסיימות). הרשימה תסייע למורים לבחור ביטויים, קטעי פסוקים או פסוקים מרכזיים לעניין הנלמד. על בסיס היעד הזה והיעד הבא הגדרנו את פינת "משפטים לדרך" שתפורט להלן.

- לדעת לזהות את ההקשר שממנו נשאבו הביטויים והפסוקים.

בספר הלימוד מלכים ישנה התייחסות למשמעות הניבים ברצף הוראת הפרק, ובנוסף הספר מציע את הפינה "משפטים לדרך", המופיעה בסיומם של חלק מן הפרקים. בפינה זו מודגשים הניבים והביטויים המומלצים ללמידה בע"פ. גם איורי הקומיקס מלווים בציטוטים חשובים מן הפסוקים, ולעתים הניבים מופיעים בדיאלוגים בין הדמויות המאורות.

- להכיר את רצף השתלשלות האירועים שבסיפורים. לטובת השגת יעד זה, אנו מציעים כמה אפיקי הוראה:

-הבסיסי - קריאת הפרקים מתוך התנ"ך.
-הבאת העלילה באמצעות איורי הקומיקס, ויצירת קישור בין הקומיקס לבין הטקסט המקראי
באמצעות הפסוקים המצוטטים בראש כל "משבצת" קומיקס.
-הבאת רצף הסיפור על פי החלק של ההצעות להוראה והחלוקה ליחידות-משנה. חלוקה זאת
מאפשרת לערוך סיכומי ביניים בין חלקי העלילה השונים.

▪ להכיר את הדמויות ואת האירועים המרכזיים הכלולים בחומר הלימוד, ואת מקומות
התרחשותם, באמצעות מפה.

כאמור, ההצעות להוראה מאפשרות היכרות עם הדמויות, עם האירועים ועם שיוך האירועים
למיקומם הגיאוגרפי.

4. רציונאל הפיתוח - דידקטיקה, ערכים, קומיקס...

4.א. עקרונות דידקטיים בפיתוח הספר

תכנון הלימודים - התמודדות עם הספק החומר

המציאות מכתובה לעתים סדר שונה מן המתוכנן, ולעתים לא מספיקים לסיים ללמד את כל
הפרקים הנדרשים בכיתה ו. ספר הלימוד מלכים מציע אמצעים שונים להתמודדות עם בעיית
ההספק.

האמצעי הראשון הוא לכאורה טכני - הכללת כל הפרקים הנדרשים על פי תכנית הלימודים לכיתה
ו בספר אחד, למרות שבתנ"ך עצמו מדובר מלכים בארבעה ספרים (מלכים א, מלכים ב, עזרא
ומגילת אסתר). אמצעי זה מאפשר היכרות של הלומד עם התכנית השנתית. אמצעי זה אף מקל
על המורה לתכנן את ההוראה לאורך שנת הלימודים בהתחשב במציאות הבית-ספרית. להבאת כל
פרקי הלימוד בספר אחד יש סיבות נוספות: סיבה מקראית-מחקרית - שלפיה אין הפרדה בין ספר
"מלכים א" לבין ספר "מלכים ב", אלא הם ספר אחד שחלוקתו לשני חלקים היא חלוקה טכנית
בלבד. סיבה דידקטית - מכיוון שתכנית הלימודים דורשת את הוראת מכלול הפרקים, מן הראוי
שספר הלימוד יציג לפני הלומדים והמלמדים את סך כל הפרקים כמכלול אחד, כיחידה שלמה
אחת.

האמצעי השני הוא ההתמקדות במסרים העיקריים של כל אחד מהפרקים. המטרה של הוראת
מלכים בכיתה ו היא להכיר את הסיפורים ולהבין אותם, ובפרקים רבים אפשר להגיע לרמת הבנת
הסיפור גם ללא העמקה יתרה בפרטים. העמקה זו היא לעתים בבחינת "מרב פסוקים לא רואים
את הפרק".

האמצעי השלישי הוא הצגת העלילה באמצעות איורי הקומיקס. הצגה זו יכולה להיות אמצעי יעיל (וחסכוני בזמן...) להבנת העלילה של הפרקים.

התייחסות לשונות בין התלמידים

ההתייחסות לשונות בין התלמידים באה לידי ביטוי בספר שמואל במתן כלים ואמצעים המאפשרים הפעלת דרכי הוראה מגוונות, המיועדות ללומדים השונים: לתלמידים בעלי לקויות למידה, לתלמידים שסגנון הלמידה שלהם הוא ויזואלי, לתלמידים הנסמכים על חשיבה דדוקטיבית (מהכלל אל הפרט), לתלמידים הנסמכים על חשיבה אינדוקטיבית (מהפרט אל הכלל), ולתלמידים הזקוקים ללמידה פעילה, שבה הם דומיננטיים בדיאלוג עם הטקסט (משימות "הזמנה ליצירה").

להבדיל ממשימות אחרות, במשימות ההזמנה ליצירה אין תשובה אחת נכונה אלא הזדמנות לביטוי אישי תוך קיום דיאלוג אקטיבי עם הטקסט - אפשרות להביע עמדה ולחוות אחרת את הסיפור. לתלמידים הזקוקים לעוגנים ברורים, לאמירות ברורות, במהלך רצף ההוראה - הדגשנו סיכומי ביניים, שבהם אין הפעלה או משימה אלא אמירה שהיא בבחינת "ישור קו" עם כלל הלומדים. גם שילוב איורי הקומיקס בספר מאפשר למידה בקצב אישי ואפשרות לחזרה על הפרק או להכנת הפרק בבית.

מענה אחר לשונות הוא הגיוון שהספר מַזְמַן בדרכי ההוראה. ארגון התכנים בספר הלימוד, ודרך הצגתם, מאפשרים למורה לתכנן ולבצע עבודה עצמית של יחידים, עבודה בקבוצות ועבודה במליאת הכיתה. קיים היצע רחב של פעילויות מגוונות בספר ובמדריך למורה. ועם זאת, חשוב להדגיש: אין כל כוונה שהתלמידים יבצעו את כולן! אנו ממליצים שהתלמידים יבצעו רק חלק מהפעילויות, לפי שיקול דעתו של המורה. ההיצע של הפעילויות נועד לאפשר בחירה. אנו מאמינים שקיומו של היצע רב ומגוון כזה יאפשר לכם את הגמישות החשובה כל כך בתהליך ההוראה - הגמישות "לתפור" תכניות לימוד שונות לתלמידים השונים, ובכך להיענות לצורכי הלמידה וההוראה בכיתה ההטרוגנית.

רמות חשיבה

ראשית יש לציין כי אין קשר בין סגנונות הלמידה השונים לבין פיתוח רמות החשיבה. בכל אחת מדרכי הלמידה וסגנונות הלמידה אפשר וכדאי לפתח רמות שונות של חשיבה.

ביצוע המשימות השונות דורש כישורי חשיבה שונים, וברמות שונות:

- יש פעילויות הדורשות כישורי חשיבה פשוטים, כגון הפקת מידע בסיסי מן הפסוק המקראי. לעתים סוג זה של פעילויות הוא הסעיף הראשון של פעילות הכוללת סעיפים נוספים. עם זאת חשוב לזכור שלשאלות התומכות בהבנת הנקרא בטקסט יש חשיבות גדולה, שכן הן מאפשרות ביצוען של מטלות הדורשות כישורי חשיבה גבוהים יותר. כדאי להיות ערים למקרים שבהם יש צורך במתן "פיגומים" לתלמידים. אפשר לעשות זאת באמצעים שונים, לדוגמה: ניהול דו-שיח עם התלמידים, במטרה להביא לכך שיבינו את מה שקראו בטקסט.

- יש פעילויות מורכבות קצת יותר, הדורשות איסוף מידע וייצוגו מחדש בצורה שונה - בטבלה, בתמונה, בכתובה, בסיכום וכדומה.

- בנוסף יש בספר הלימוד פעילויות מורכבות, המצריכות **כישורי חשיבה גבוהים** לדוגמה: השוואה, איסוף נתונים לטובת הסקת מסקנות, כתיבת כותרות וסיכום, הצגת טיעון, ניסוח או הבעת עמדה וכן נימוקה וביסוסה, ניתוח יתרונות וחסרונות ועוד.

- פעילות ה**דיון בכיתה** היא פעילות שבבסיסה שאלה פתוחה, המזמנת ריבוי דעות או הצפת נושאים לדיון בכיתה, מתוך מטרה לאפשר הפריה הדדית ברעיונות ובעמדות השונות. הדיון בכיתה יכול להתקיים לפני לימוד הפרק - כגירוי להצפת שאלות, או כפעילות סיכום - ככלי להסקת מסקנות ולבניית טיעונים. אפשרות נוספת היא דיון בכיתה במהלך רצף קריאת הסיפור - ככלי להשייה וליצירת מתח.

רלוונטיות

האם סיפורי המקרא יכולים להיות רלוונטיים לתלמידי כיתה ו, בחינוך הממלכתי, במדינת ישראל במאה ה-21? האם מושגים כמו "פולחן", "בית מקדש" "מלוכה" הם מושגים המדברים ללב התלמידים? הנחת היסוד היא כי רלוונטיות הופכת את הלמידה למשמעותית. הנחת יסוד נוספת היא כי הרלוונטיות יכולה לבוא לידי מימוש הן ברובד הקוגניטיבי והן ברובד הרגשי. היינו, גם אם עולם היום-יום של התלמידים אינו כולל מושגים כמו "מלוכה" ו"פולחן", אפשר להפוך את הלמידה למשמעותית ולרלוונטית:

- **רלוונטיות קוגניטיבית** - יצירת אתגר ועניין מחשבת, המאפשרים התמודדות, למידה ותחושת הישג.

- **רלוונטיות רגשית** - יצירת קישור וזיקה לעולמו הרגשי של התלמיד: ערכים, דילמות, עמדות, מאפייני דמות, הזמנה ליצירה ועוד. *דוגמת הנושא "אחריות וגורל" המטופל במגילת אסתר, עמ' 00 בחוברת לתלמיד.*

תוצרים ודרכי הערכה

לגבי התלמיד שונות. חלק מדרכי ההערכה הן בכתב - כמענה על שאלות ומשימות, חלק ברמת הבנת הנקרא, וחלק בסדר חשיבה גבוה יותר, תלוי באופי המשימה. חלק מדרכי ההערכה הן ביצירה - ציור, איור, כתיבה חופשית ועוד. גם אלה מבטאים הבנה של החומר הנלמד. במשימות אלה, המעודדות חשיבה רוחבית, אין תשובה נכונה או לא נכונה, ועל כן הערכתן אינה כ"נכונות" או כ"לא נכונות" אלא כתשובות המבטאות מידת הבנה של דמות, של סיטואציה, של הפסוקים וכדומה. דרך הערכה נוספת של התלמידים - על פי מידת ההשתתפות והבעת עמדה המבוססת על בקיאות והיכרות עם הסיפור.

הקניית מיומנויות קריאת הטקסט המקראי

קריאת הטקסט המקראי שונה מקריאת טקסט עברי רגיל, ולכן מצריכה הקניית מיומנויות ייחודיות:

א. **התמצאות** - מציאת מראי מקום (שימוש בגימטריה). מקובל לסמן פרקים באותיות ופסוקים

במספרים, וזאת אף הדרישה של תכנית הלימודים. על מנת להקל את ההתמצאות, שילבנו את הפסוקים בקומיקס, תוך ציון מספרי הפסוקים.

ב. **טעמי המקרא** - תכנית הלימודים מבקשת להקנות שניים מטעמי מקרא. האחד - סוף פסוק ("סילוק"). השני - "אתחנתא". מתוך הנחה שמיומנות זיהוי הטעם "סוף פסוק" - זיהוי תיחום הפסוק - נרכשו בשלב מוקדם יותר, בחרנו להתמקד בהקניית הטעם "אתחנתא" כאמצעי לשיפור הקריאה וההבנה.

ג. **ביאורי מילים** - אוצר המילים המקראי שונה מאוצר המילים המודרני, ומהמשלב הלשוני של תלמידי כיתה ה'. שילוב הביאורים בשולי הספר מאפשר קריאה שוטפת. אפשר להיעזר בביאורים כהכנה לקריאת הפסוקים, ברצף קריאת הפסוקים, או כהכוונה לשימוש אישי של התלמידים.

ד. **זיהוי פערים בטקסט** - פעמים רבות הטקסט המקראי אינו חושף הכול - רגשות, אירועים, הסברים. הפערים בטקסט מזמנים השלמה ומאפשרים לדמיון לפרוח. הקומיקס הוא כלי עזר לזיהוי הפערים ולמילוי הפערים.

ה. **פרשנות** - בשונה מביאורי מילים, פרשנים מזהים קושי בפסוק - לשוני, ערכי, אמוני- ומציעים לו הסברים על פי תפישת עולמם. בספר אנו מציעים היכרות עם פירושים. מרבית הפירושים נמצאים במדריך למורה, לשיקול דעתו של המורה.

ו. **זיהוי חזרות ומילים מנחות** - דרכו של הטקסט המקראי להדגיש רעיון מסוים היא באמצעות חזרות ומילים מנחות. בספר אפשר למצוא הקניה של המושג והפניה של המורה לאיתור מילים מנחות, והעיקר - משמעותן.

ז. **"מושגים מקראיים"** - בתהליך הלמידה המצטבר של פרקי התנ"ך נתקל התלמיד במושגים החוזרים על עצמם. בתחילה הם נרכשים, ובהמשך הלמידה הם הופכים להיות שימושיים. בספר זה הדגשנו כמה מושגים מרכזיים, הנובעים מתוך רצף הפרקים - "סיבתיות כפולה", "גמול לדורות", "גמול אישי" ועוד.

ח. **השוואה בין מקורות** - הבנה מעמיקה של הטקסט המקראי, כמו גם חשיבה מסדר גבוה, מחייבת לעתים קרובות השוואה בין טקסטים. יחד עם זאת, נראה כי לעתים הפיזור בין מקורות שונים מקשה על התלמידים להבחין בין עיקר לטפל. על כן, לפעמים הצענו לתלמידים לערוך רשימות, ולא טבלאות השוואה, ופעמים רבות הבאנו ביאור של המקור, ולא פסוק נוסף, על מנת שלא להלאות את התלמידים. במקומות שבהם הזמנו השוואה, הצענו כלים, כמו סימון בצבעים של מילים ורעיונות חוזרים ועוד. (דוגמת- השוואה בין הצהרת כורש המובאת בעזרא א, לבין "גליל כורש"- ממצא ארכיאולוגי- תוך שימת דגש על הקטגוריות להשוואה).

4.1. ערכים מנחים בפיתוח הספר

א. בהוראת התנ"ך יש הזדמנות להקניית רבדים רבים של **ערכים תרבותיים - ישראליים ויהודיים**, כחלק מהוראת התרבות העברית השפה, הסיפורים, הדמויות, המקומות- כל אלה יוצרים את התשתית האסוציאטיבית-תרבותית בקרב ילדים ובני נוער, הגדלים להיות אזרחים במדינת ישראל. על כן, דגש ייחודי הושם בספר על עצם הבנת הסיפור כחלק מתהליך ניכוס התנ"ך. כמו כן, הושם דגש על הממד השפתי תוך שילוב הקניית מיומנויות מקראיות, ביאורי מילים והדגשת

ניבים וביטויים בשפה העברית. בנוסף, הודגש הממד הגאוגרפי, מתוך מטרה ליצור זיקה קוגניטיבית ורגשית בין המקומות המתוארים בסיפור המקראי לבין חיי היומיום של הלומדים ולעודד את ערך אהבת הארץ.

ב. **הקניית ערכים אישיים וחברתיים** - תוכני ספר מלכים מזמנים עיסוק בערכים אישיים וחברתיים כאחת, לדוגמה: דוגמה אישית, אחריות, מנהיגות ועוד. בד בבד עם העיסוק בתכנים, ראינו לנכון לשלב בהיבטים המתודולוגיים של הספר גם ממד ערכי - דהיינו, לעודד לריבוי דעות ולסובלנות, עבודה של תהליך לאורך זמן, יצירתיות כערך. הספר מכוון ליצירת קשר בין המקרא לבין העולם החווייתי, האינטלקטואלי, התרבותי והערכי של התלמידים, על מנת להעמיק ולהרחיב את תפישתם העצמית ואת תפישת העולם הסובב אותם.

ג. **השפה העברית** כערך. מתוך תכנית הלימודים במקרא: "לימוד המקרא כחלק מפיתוח האוריינות" - "אוריינות" היא מכלול התנהגויות, תגובות, נורמות וציפיות שיש כלפי שפה כתובה. פיתוח כשירות אוריינית של תלמידים הוא תחום מרכזי בבית הספר היסודי. תפקיד בית הספר הוא לחשוף בפני התלמידים מאפיינים שונים של טקסטים מסוגים שונים. אחד מסוגי הטקסטים שיש לחשוף בפני התלמידים הוא הטקסט המקראי. נקודת המוצא להבנת המקרא היא בבעיות הקיומיות האנושיות והאוניברסליות ובמסרים הרעיוניים שהוא עוסק בהם. שפת המקור המקראי היא קשה ולכן יש להכין את הלומדים בשלבים לקראת השגת הדרגה הגבוהה של קריאה עצמאית ומדויקת. עד שיגיעו לדרגה זו יש לסייע להם בקריאת המקרא ובהבנתו.

אחד הקשיים הידועים בהוראת מקרא, הוא הקושי השפתי של התלמידים בקריאת פסוקי המקרא- אוצר המלים הזר, התחביר השונה, סימני הפיסוק השונים (טעמי המקרא). פעמים רבות השפה עצמה מהווה מכשול בהבנת הסיפור, בבחינת "שפה זרה", ואף יוצרת רתיעה מקריאת הטקסט המקראי. בספר הלימוד **מלכים** שמנו דגש רב על ההיבט השפתי. אנו רואים בהקניית השפה, בשימוש בה, ובהיכרות אתה, ערך בפני עצמו. אחת ממטרות הספר היא העשרת המבע הלשוני של הלומד באמצעות הקריאה והכתיבה. זאת, בהלימה להישג נדרש 7 בחינוך לשוני- "קריאת טקסטים מן המקורות היהודיים כחלק בלתי נפרד מהמורשת התרבותית היהודית ותוך עמידה על ייחודם הלשוני טקסטים מן המקורות היהודיים הם חלק בלתי נפרד מהמורשת התרבותית היהודית".

בהתמודדות עם הטקסט המקראי - מסייע הקומיקס המשלב את פסוקי המקרא ואת השפה הדבורה, תוך הכוונה להתמצאות ולתיווך בין האיורים לבין הפסוקים הרלוונטיים בתנ"ך. מסייעות בכך גם משימות הזיהוי וחילוץ הפרטים מתוך הטקסט. דגש שפתי נוסף בספר הוא אבחנה בין משלבי שפה שונים - מהלך ההוראה מציע הנחיות ברורות, שפה רהוטה, בגובה העיניים. ביטויים "סלנגיים", עם קריצה היתולית, מושמים בפיהן של דמויות העזר (ינשוף, עז, עורב). עוד ממד של השפה הוא הזמנה לכתיבה. פעמים רבות הצענו התחלות של תשובות- על מנת להקנות הרגלי כתיבה וארגון תשובה. עוד הצענו כתיבה חופשית, אישית ויצירתית במילוי בועות הקומיקס ובהזמנות ליצירה.

ג.ג. הוראה באמצעות הקומיקס

בימינו ספרי הקומיקס אינם רק ספרי שעשוע המתארים דמויות גיבורי על, אלא הם נתפשים בעולם כסוגה ספרותית, המאפשרת דיון מעמיק ורציני בנושאים היסטוריים וחברתיים, בין השאר בשל יכולתם להעביר סיפור באמצעות תמונות, עיצוב דמויות ואפיון "אבטיפוס" של דמויות מייצגות, ודרך כך לאפשר העברת מידע, ריבוי דעות ועמדות. אחד הספרים שיצר את השינוי הוא ספרו של אמן הקומיקס היהודי, ארט שפיגלמן, בן לניצולי שואה שחי בארה"ב, אשר פרסם בשנת 1986 את הספר "עכבר- סיפורו של ניצול", המתאר את קורות אביו של שפיגלמן בשואה דרך סיפור קומיקס. שפיגלמן זכה בשנת 1992 בפרס פוליצר על ספר זה ועל ספר ההמשך, "כאן החלו צרותי". בשנת 2004 פרסם שפיגלמן את הספר "בצל המגדלים שאינם", שנכתב בעקבות אירוע אסון התאומים בניו-יורק. לדבריו של שפיגלמן הקומיקס דומה לפעולת המוח - "פרצים קטנים של שפה ושל תמונות קצרות".

שימוש בקומיקס לצרכים לימודיים- חינוכיים

השימוש בקומיקס ככלי לחינוך ולהוראה צובר גם הוא תאוצה בשנים האחרונות בארה"ב, באירופה וביפן. מחקרים מצביעים על כמה יתרונות לשימוש בקומיקס כאמצעי לימוד:

- * הקומיקס מאפשר התמודדות עם נושאים הנתפשים כקשים בזכות האופן שבו הקומיקס מתקשר לעולמם של הילדים ומאפשר שיח ולמידה "בגובה העיניים".
- * הקומיקס מאפשר הצגת ממד אנושי, אישי של הדמויות, וכך מאפשר הבנה מעמיקה יותר של מצבים בינאישיים בסיפור.
- * מחקרים מראים כי הוראה באמצעות קומיקס גורמת למוטיבציה ללמידה, לגירוי, לסקרנות ולהבנה של העלילה.
- * הקומיקס מכיל בבת אחת אלמנטים חזותיים ושפתיים. כך, תלמידים בעלי סגנונות למידה שונים יכולים להתמקד בסגנון הלמידה המתאים להם.
- * אלמנטים ויזואליים החוזרים על עצמם, כמו דמויות ומקומות, מאפשרים זיהוי לאורך העלילה ומקלים על התלמיד במעקב אחר רצף העלילה.
- * הקומיקס מזמן שיפור מיומנויות קריאה – קריאה דמומה, קריאה בקול לפי דמויות, התאמה בין תמונה לטקסט. ובמקרה שלנו- שיפור מיומנות קריאת טקסט מקראי.
- * יש לציין כי הקומיקס הינו כלי עזר המתווך ומגשר בין התלמיד לבין הקריאה בטקסט. הוא אינו תחליף לקריאת הטקסט המקראי אלא כגשר בין התלמיד לטקסט.
- השימוש בקומיקס בהוראה, מאפשר ומעודד יצירה עצמאית של הלומדים משני סוגים: יצירה עצמאית לגמרי; יצירה המבוססת על משימות סביב הקומיקס הקיים.

היצירה העצמאית של הלומד מאפשרת עיצוב ואפיון מעשי של הסיפור ומרכיביו- מקום, דמויות, חפצים ומושגים, מרמה של דמות, דרך יצירת תמונה ועד לכתובת רצף סיפור. במקרה שלנו, קומיקס בהשראת הטקסט המקראי, מתאפשר "תרגום" האפיון המילולי של אלמנטים בסיפור, לעיצוב ויזואלי שלהם. היצירה העצמאית של הלומד מאפשרת לו ליצור רצף סיפור קצר של עלילה, עם התחלה אמצע וסוף, תוך יישום מושגי רצף בעלילה ואפיון דמויות.

עבודת ההכנה ליצירה עצמאית של הלומד, משכללת את מיומנויות הקריאה והכתיבה. **בקריאה:** אבחנה בין דברי מספר, דברי הדמויות, תיאור מקום, אבחנה בין מחשבה לאמירה, אבחנה בין זמנים, חלוקת הטקסט לתת-יחידות תוכן. **בכתיבה:** תרגול של כתיבת משפטי חיווי ושאלה, תרגול כתיבה דיבור ישיר, יצירת רצף סיפורי עצמאי.

היצירה המשולבת של התלמיד, בעזרת קומיקס, מאפשרת לתלמיד הזדמנות למילוי פערים בטקסט, פרשנות אישית, חיבור לדמות ולמצב המתואר. בספר הלימוד אנו מציעים, מעת לעת, מילוי של בועות דיבור ומחשבה לדמויות, במקומות שבהם הטקסט המקראי אינו מפרט את המחשבות והאמירות של הדמות, והדמיון יכול להתחיל לעבוד....

מתוך תכנית הלימודים: "בבית הספר היסודי מושם הדגש על הרצף של המאורעות ועל היסוד הנרטיבי של סיפורי המקרא. מכיוון שלא כל פרקי המקרא נלמדים בכיתה, יש לימו המורים את החסר בסיפור בעל פה". הקומיקס מאפשר את השלמת החסר - ברמת הבנת רצף הסיפור, ובכך מאפשר התאמה של תכנית הלימודים למציאות ההוראה בשטח (הספק החומר) ברמת הבנה בסיסית של הפרק, ומסייע למורה בהשלמה בעל פה של הסיפור.

הצעות להוראה באמצעות הקומיקס

- המורים יכולים לראות בקומיקס כלי עזר לקריאת הסיפור ברצף וממנו יוצאים לקריאת הטקסט המקראי ולניתוח הפרק. הבנת רצף העלילה, קודם לקריאת הפסוקים, מאפשרת התמודדות עם מוקשי הבנה בפסוקים, אשר מקשים על התלמיד בהבנת הסיפור וגורמים לרתיעה.
 - יצירת גירוי, סקרנות ועניין בפרק- טרום קריאה.
 - דמויות ותפקידים- חלוקת הקריאה בקומיקס בכיתה בקול, על פי תפקידים ודמויות.
 - מיקוד ב"פריים" אחד (איור אחד) ודיון באירועים או בפסוקים הקשורים אליו - מדרש תמונה.
 - כלי למעקב אחר תת היחידות המופיעות בהצעות להוראה.
 - זיהוי בין תמונה לפסוק- התמצאות והבנה.
 - הקומיקס יכול לתת מענה לתלמידים ש"הלכו לאיבוד בסיפור", ומאפשר להם התמצאות קלה יותר ברצף.
 - לאחר הלימוד- הקומיקס יכול הוות כלי לחזרה ולעבודה בבית.
 - השראה והזמנה ליצירה עצמאית של התלמידים.
- תכנית הלימודים במקרא ממליצה על: "שימוש באמנויות לסוגיהן כגון: ציור, פיסול, שיר, סיפור וסרט, (במקרה שלנו - קומיקס) עשוי לסייע להבנת הרעיונות הגלומים במקרא. לאחר שהרעיונות המרכזיים של הטקסט נחשפו והובנו אפשר להציע אמצעים אמנותיים שיעשירו ויעמיקו אותם. שתי דרכים לפנינו: א. 'הדרך הפרשנית', משמעה: שימוש ביצירות אמנות לסוגיהן כפרשנות למקרא, לצד פרשנויות אחרות. ב. 'הדרך היצירתית' - פעילות יצירתית של התלמידים כאמצעי חווייתי, אישי או קבוצתי, להפגמת הנלמד".
- המתודה של שימוש בקומיקס מאפשרת התייחסות אליו הן בדרך פרשנית, והן בדרך יצירתית, המזמינה את התלמיד ליצירה משל עצמו. הקומיקס משמש גם כאמצעי להסבר הטקסט וגם ככלי המפעיל את הלומדים.

5. ביבליוגרפיה מומלצת

*עולם התנ"ך, שמואל א, ב, הוצאת דברי הימים

* בר אפרת שמעון, שמואל, סדרת מקרא לישראל: פירוש מדעי למקרא, עורכים: גרינברג, משה

אחיטוב שמואל, הוצאת עם עובד, תשס"ד

*זקוביץ יאיר, אהבת אב לבניו - אהבה המקלקלת את השורה, בתוך דוד: מרועה למשיח, הוצאת

יד יצחק בן צבי, 1995

* ליבוביץ נחמה, עיונים בספר שמות, הוצאת ההסתדרות הציונית העולמית, תש"ל

ובליוגרפיה (ביבליוגרפיה מקוונת):

אתר "מקראנט", שכתובתו: www.mikranet.org.il - ובתוכו:

א. מאגר מידע - ניווט או חיפוש לפי מילות מפתח

ב. לקסיקון מושגים

ג. אטלס

ד. קהילת מורים - מאמרים דידיקטיים

מאמרים בנושא קומיקס:

<http://www.esl-lab.com/research/comics.htm>

<http://www.cbsnews.com/stories/2005/03/25/earlyshow/living/studyhall/main683050.shtml>

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1272/is_n2627_v126/ai_19671125

מלכים א פרק ג

1. **פתיה** - הזדמנות להזכיר את החומר שנלמד בכיתה ה: חטאו של שאול, אי ציות להוראות שמואל (בשמואל א, טו) חטא שבעקבותיו הוא הודח; חטאו של דוד, סיפור בת שבע (בשמואל ב, יא) - חטא שבעקבותיו הוא נענש.

2. **הציפיות ממלך על ישראל:** יכולת מנהיגות צבאית, יחסי חוץ טובים, כושר שיפוט, יכולת לנהל את אוצר המדינה, ציות להנחיות הנביא, איחוד העם, מנהיגות יציבה, שמירה על מצוות ה'. התלמידים יכולים לענות על שאלה זאת על פי מה שלמדו בכיתה ה ובעזרת ההיגיון.

3. **פס' 1-3 - [...] כי לא נבנה בית לַשֵּׁם ה' עַד הַיָּמִים הָהֵם** הערה היסטוריוגרפית של המספר המבטאת את זמן הכתיבה - לאחר שנבנה בית המקדש, והמספר יודע כי בעת הסיפור טרם נבנה בית מקדש. בנוסף, ההערה מבטאת עמדה ערכית של המספר: ראוי שייבנה בית מקדש וראוי לזבוח במקום אחד - אולם בשלב זה הרעיון בתהליך בנייה. על כן העם ואף שלמה זובחים לה' במקומות אחרים (בעוד כמה פסוקים יסופר ששלמה זובח בגבעון). בשלב זה לא נתמקד בהיבט הדתי של פועלו של שלמה, אלא במוקד הפרק: ביסוס מעמדו של שלמה כמלך שופט והקשר בינו לבין ה' - ההתגלות, התגשמות הנבואה, וההבטחות שניתנו לשלמה.

4. **הצעה מעניינת לפתיחת נושא החלום ומשאלת שלמה:** אילו בא לפניכם דג זהב ואיפשר לכם לבחור משאלה אחת - מה הייתם מבקשים? למעשה, זה מה שעשה ה' לשלמה. עוד הצעה: יעצו לשלמה - מה לדעתכם כדאי לו לבקש? (המלצתנו - להימנע מהניסוח: "אילו הייתם במקום שלמה..." , כי זה קצת רחוק וקשה...)

5. **פס' 9 - "לב שמע"** - לפי פירוש מצודת דוד: רצה לומר מבין.

6. **פס' 16-22 - הצעות לרמזים:** לטובת אישה א - *נימוס - אדוני, אמתך; *פונה ראשונה - לא חוששת; *מדברת הרבה - לא מסתירה פרטים; *מטבע לשון - "בי אדוני"; *ראשון מזכר "בני החי"; מזכר שני "בנך המת"; *יכולה לזהות את בנה לאחר שלושה ימים; *דבריה של ב קצרים - אולי חוששת להיכשל בלשונה.

לטובת אישה ב: *דבריה קצרים; *אישה א ישנה בעת ההתרחשות - איך היא יודעת מה קרה?

7. **פס' 24-25 - מבחן החרב:** הטקסט מקראי מעצים ומאדיר את חוכמת שלמה, אולם כדאי לדעת שיש פרשנים המבקרים את הפעולה בכך שמוסיפים עוד דרכים שלפיהן שלמה היה יכול לדעת, מכאן שמשפט החרב ככלי להשגת האמת הוא מיותר, וכנראה היה נחוץ כדי ליצור אקט של ראוה.

הרדב"ז: "המלך שלמה ע"ה הכיר את אם הילד מכמה בחינות. חדא שהכיר פרצוף הילד החי דומה לפרצוף האישה אשר תובעת אותו, ופרצוף הילד המת דומה לפרצוף האישה אשר בידה הילד החי" (שות' הרדב"ז, חלק ג, סימן תרלד).

אברבאנל - השקרנית הסמיקה:

רש"י - בת קול הוסיפה ואמרה: היא אמו...

מלכים א ה

1. חוכמת שלמה - פס' 9, 10, 11, 12, 13. ועוד - ספרי משלי, קהלת ושיר השירים מיוחסים לשלמה.
2. הכבוד שרחשו לשלמה - פס' 14
3. עושרו של שלמה - פס' 3, 6, 7

מלכים א ז' 51, ח' 1-30

1. על פי תכנית הלימודים מלמדים בפרק ח את פס' 1-30
2. לוח השנה - בתקופת המקרא החודש הראשון היה ניסן, והחודשים נקראו לפי סידרם במספרים עוקבים. לדוגמה בפרק זה, בפס' 2 מופיע - "החודש השביעי". לוח השנה שאנו מגדירים היום כ"לוח השנה העברי" הוא לוח השנה הבבלי, שאימצו היהודים שהוגלו לבבל. אלה חזרו מהגלות לישראל (שיבת ציון, בעקבות הצהרת כורש, שנת 538 לפני הספירה), והביאו איתם את המנהג הבבלי. הלוח הבבלי "אומץ" רשמית על ידי חז"ל במאה ה-4 לספירה. שמות החודשים שהביאו שבי ציון, גם הם בבליים (ובמקור הם לקוחים מהאכדית). לדוגמה: חודש תשרי - משמעו באכדית "תְּשִׁיְתוּ", התחלה. כך החודש, אשר בלוח המקראי היה ה"שביעי", הפך לחודש הראשון בשנה. היום הראשון של החודש שהיה שביעי, אשר במקרא יש לו משמעות של "יום תרועה" (ויקרא כג, 24) - הפך ליום הראשון של החודש הראשון (משנה, מסכת ראש השנה, פרק א).
3. "החג" - במקרא, כאשר כתוב "החג" הכוונה היא תמיד לחג הסוכות.
4. פס' 9 - הר חורב: א. כדאי להתעכב על המילים "הר חורב" מכיוון שבהמשך, במלכים א יט, אליהו הנביא יגיע להר חורב, ושם אף נשווה אותו למשה. ב. במקרא מופיעים השמות "הר סיני" ו"הר חורב". לפי חוקרים מסוימים כנראה מדובר באותו ההר. ג. מקומו של הר חורב לא ידוע. יש חוקרים הסבורים שהוא נמצא בדרום סיני, ויש הסבורים שמקומו בצפון סיני. אמנם בסיפור שבספר שמות מסופר כי בני ישראל הלכו שלושה ימים ממצרים עד שהגיעו להר, אבל נראה כי "3" הוא דגם ספרותי כאן, ולא מידע מלמד על הגאוגרפיה של המקום.

5. תיאור מעמד הר סיני - בשמות יט. עשרת הדברות מופיעים בשמות כ. אם יש זמן ועניין - כדאי לקרוא את עשרת הדברות עם התלמידים. ועוד: בשמות לב, פסוק 16, כתוב: "וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל הַלְּחֹת:" בהקשר זה שני דברים מעניינים: 1. שהמילה חוק באה מהמילה "חקוק" - חרות באבן, נצחי. 2. חז"ל אמרו: אל תקרי חרות אלא חרות, חרות ממלאך המוות, חרות מהמלכויות, חרות מהייסורין. כלומר, בחוקים יש ממד של חופש.

מלכים א י

1. על פי תכנית הלימודים בפרק זה לומדים את פס' 1-13
2. כאמור, הפסוקים לא מספרים מה היו החידות שחדה מלכת שבא, וגם לא את הפתרונות של שלמה. מתוך תגובתה של מלכת שבא אפשר ללמוד שהייתה מרוצה... המשורר והסופר חיים נחמן ביאליק ניסה להשלים את הפער במסגרת "אגדות המלך שלמה" (ומשם לקחנו את סיפור "שלמה המלך וביקור מלכת שבא" בקומיקס שבעמ' 35-36).

מלכים א יא

1. **מלכים א י, פס' 23-25:** פסוקים אלה אינם מופיעים בתכנית הלימודים אך הם מסכמים יפה את מעמדו של שלמה.

2. **נשים נוכריות** - הנישואים לנשים נוכריות אינו דבר זר בישראל. ראוי, לדוגמה, נישואי אברהם-הגר, משה-ציפורה. אולם יש הבדל בין נישואים לאישה נוכרייה ממעמד נמוך לבין נישואים לאישה נוכרייה ממעמד גבוה. אישה נוכרייה מהמעמד הנמוך הנישאת לגבר מישראל - משתלבת בחברה הישראלית. לעומת זאת כשהאישה ממעמד גבוה - הנישואים הם עפ"י רוב נישואים פוליטיים. כאשר האישה הנוכרייה היא בת המעמד הגבוה בארצה - החשש הוא שהיא לא תשתלב בחברה הישראלית ואף תחדיר אליה את אמונתה הזרה. המקרה הקיצוני - איזבל, אשת אחאב, מלכים א טז עד מלכים ב ט. במקרה שלנו - שלמה התחתן עם בת פרעה. קישור למאמר בנושא [נשים נוכריות במקרא](#)

3. **בין נשים נוכריות לעבודה זרה** אפשר לקשר למציאות של היום - זוגות מעורבים בני דתות שונות (חנוכה-חג המולד). לא בהכרח ממקום שיפוטי, אלא כדרך להסביר את ההשפעה ההדדית של נישואין בין שני אנשים מדתות שונות על אורחות החיים.

4. **גמול לדורות - רווחים ומחירים** הצעות לפיתוח הדיון. רווחים: זהו עונש מרתיע, שאולי ימנע מאבות לחטוא ולפגוע בדבר היקר להם ביותר- הילדים. מחירים: אם העונש אכן מתמשך בדור הבנים - הבנים עלולים לחיות בתחושה שאין טעם לאחריות אישית, מכיוון שגורלם כבר נקבע. כדאי לשים לב לכך שהעונש אינו רק "גזרה אלוהית". גם אנחנו "מענישים" לפעמים בגמול לדורות - בדעה קדומה על ילדים בגלל הוריהם, או כמו הדוגמה שניתנה בספר לתלמיד - נושא איכות הסביבה.

5. **פס' 14-25 - סיבתיות כפולה:** קריאה מדוקדקת של הפסוקים מציפה את נושא ה"סיבתיות הכפולה" - הצגת שני מישורי הסבר לאותו אירוע: סיבתיות אנושית וסיבתיות אלוהית. במקרה זה, שני מישורי הסיבתיות מופיעים בפסוקים. לפי הסיבתיות האלוהית, ניתן להסביר את המתקפות כתוצר של רצון אלוהי (פס' 14 ו-23). לפי הסיבתיות האנושית, ניתן להסביר את המתקפות ברצון של רזון בן אלידע ושל הדד האדומי לנקום את נקמת עמם (פס' 15-22 ופס' 24-25)

6. **פס' 14-25 - מבט לאחור:** פסוקים אלה מספרים סיפורים מהעבר - מלחמות דוד בעמים שלהם בעבר. אלה הנסיבות שהביאו לרצון של רזון בן אלידע והדד האדומי לנקום בהווה של הסיפור. כדי להקל על התלמידים ולא לקטוע את רצף הלמידה, הבאנו את ה"מבט לאחור" בתמצית בספר לתלמיד.

7. **פס' 29-30 - התחביר בפסוקים לא ברור:** של מי השמלה - של ירבעם או של אחיה השילוני? מתוך הניסיון עם שמואל הנביא ומתוך ההיכרות עם אליהו הנביא (מלכים א פרקים יז-כא ומלכים ב פרק ב), נראה כי הבגד - המעיל, השמלה, האדרת - הוא בגד המאפיין את תפקיד הנביא. לטובת הבנת הסיטואציה בפרק זה, שתי האפשרויות (אחיה וירבעם) טובות ומשרתות את הפעולה הסמלית.

1. פס' 6 - הזקנים: כדאי לתת את הדעת לכך שהאלה הזקנים אשר היו היועצים בדור של שלמה - אם ממלכתו שגשגה, אולי כדאי להקשיב להם...
2. פס' 10 - הילדים: כמובן, זהו כינוי שנועד להדגיש את ההבדל בינם לבין הזקנים. כדאי לתת את הדעת לכך שהם גדלו איתו בארמון ולהציף את המשמעויות – אולי, מכיוון שהם חיים חיי ארמון, הם אינם מבינים את המשמעות של המיסוי הגבוה. אולי מנותקים מהעם.
3. פס' 10 - "קטני עבה ממותני אבי": בקריאת דברי רחבעם בסופו של דבר (פס' 14), אפשר להפנות את תשומת הלב לכך שרחבעם אמנם בחר בעצת הילדים, אולם השמיט את המשפט הזה. ייתכן כי הרגיש שהשוואה מוגזמת...
4. פס' 13-14 - הבחירה של רחבעם:
 1. עניין המיסוי, כפי שראינו בתקופת שלמה, הוא עניין מהותי הבונה את המלכות.
 2. בהשוואה בין עצת הילדים לעצת הזקנים, כדאי לתת את הדעת לנושא הזמן כפי שבא לידי ביטוי בבחירת המילים: הזקנים רואים לטווח הארוך - ההתנהגות שלך היום תשפיע על העתיד: "אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים". עצת הילדים, לעומת זאת, משקפת ראייה לטווח הקצר: "ועתה [...] " (פס' 11)
 3. כדאי לזכור ולהזכיר כאן את האיום של העם - האם באמת העם יעמוד באיום שלו? כיצד מתייחס רחבעם, בנו של שלמה, לאיום של העם?
 5. פס' 14: שימו לב שבדברי רחבעם, בסופו של דבר אין חזרה של שלמה על דברי הילדים. רחבעם משמיט את המילים "קטני עבה ממותני אבי". כנראה מתוך צניעות, בסופו של דבר... נראה לו מוגזם להשוות את עצמו לשלמה, באופן שלמעשה יקטין את שלמה.
 6. מי לא מרד ברחבעם? לאישור תשובת התלמידים אפשר להפנות אותם לפס' 17.
 7. הקמת ממלכה חדשה: הצעות אפשריות - חוקים, גבולות, מקומות מרכזיים, טקסים, תרבות ועוד.
 8. פס' 28-29 - ערים: בבניית הערים, ירבעם למעשה מגדיר את גבולות הממלכה שלו.
 9. עמדת המספר המקראי: כדאי לתת את הדעת לכך שלאורך הקטע כולו המספר המקראי מבהיר את עמדתו לגבי מעשי ירבעם. מעבר לדברים שנאמרו בצורה מפורשת "ויהי הדבר הזה לחטאת [...] " (פס' 30), הקטע שזור ברמזים עבים - על החג שבדה מלבו, על הכוהנים שאינם מבני לוי, הרמז הקושר לחטא העגל, ועוד.

מלכים א טז

1. על פי תכנית הלימודים - בפרק טז נלמדים פס' 29-34.
2. **היכרות עם אחאב** - להיכרות עם אחאב יש חשיבות רבה, מאחר שאנו עתידים ללוות אותו עוד פרקים רבים (עד מלכים ב פרק ט). ניתן ללמוד רבות אודות אחאב מתוך ממצאים ארכאולוגיים, שמהם מתברר שהיה מלך בעל עוצמה צבאית רבה ומעמד גבוה בין מלכי האזור. המספר המקראי בוחר לא להציג מידע זה אודות אחאב כדי להדגיש את הממד הדתי - היותו חוטא. [קישור לסרטון אודות מלכות בית אחאב באתר מקראנט](#). תרגום [כתובת אשורית](#) (המונולית מכורח) ובה מידע אודות כוחו הצבאי של אחאב בסיפור קרב קרקר, מתוך אתר מקראנט. [מפת קרב קרקר באתר מקראנט](#)
3. **מיקום צידון ומיקום שומרון במפה** - כדאי להדגיש נקודות אלה מכמה טעמים. **מיקום שומרון**: מעתה ואילך, שומרון היא עיר הבירה, העיר המרכזית של ממלכת ישראל. ההדגשה חשובה לא רק מבחינה גאוגרפית ומדינית, אלא גם מבחינה לשונית: פעמים רבות ממלכת ישראל תכונה "שומרון" (השם "שומרון" מתפקד כ**מטונימיה** לשם "ישראל"). **מיקום צידון**: מעבר לנוכחות הארוכה של איזבל בסיפור, נבקר שוב בצידון בזמן בריחתו של אליהו לבית האלמנה בצידון (מלכים א פרק יז). לבריחה לצידון יש חשיבות גאוגרפית, פוליטית ואמונית.
4. [קישור למאמר באתר מקראנט על אל הבעל](#), מאת ד"ר גליה סמו.
5. [קישור למאמר באתר מקראנט על האלה אשרה](#), מאת פרופ' שמואל אחיטוב.
6. [קישור לערך לקסיקלי מבהיר אודות הכנענים](#)
7. [קישור לסרטון באתר מקראנט אודות הפולחן הכנעני](#)

מלכים א יז

1. **בצורת**: מעבר לעניין הבצורת עצמה, שהיא סכנת חיים, יש רובד נוסף לבחירה בעונש הבצורת. האל בעל, אשר אחאב "אימץ" אותו, היה אל הפריון והגשם (הוצג לתלמידים בפרק טז, עמ' 65). עונש הבצורת כמו קורא תיגר על המאמינים מישראל באל בעל. רוצה לומר, אם האל בעל אכן קיים והוא אכן אל הגשם - קראו לו שיעזור לכם...
2. **מטרת התרגיל** היא להראות שלמעשה אין לנו פרטים אודות אליהו.
3. **פס' 1 - כי אם לפי דברי: זוהי שאלה בעייתית במתכוון**. את הביטוי "לפי דברי" אפשר להסביר בשתי דרכים: דברי אליהו, ודברי ה'. ברור שלפי ההיגיון אליהו לא יכול להחליט על הורדת הגשם, אולם הוא כן יכול להביא את דברי ה'. מצד שני - ייתכן כי לאליהו האיש יש כוחות פלאיים, כפי שנגלה בהמשך...

מלכים א יח

1. **נאמנות עובדיהו**: עובדיהו הוא דמות של "סוכן כפול" - הוא נאמן גם לאחאב וגם לאליהו. עובדיהו הוא דמות משנית שמלמדת אותנו על המצב של רוב העם, שמצליח "ללכת בין הטיפות".

כשנקרא את פסוקים 7-16, נראה שמה מעניין אותו, בסופו של דבר, זה שדרך דמותו אפשר ללמוד על דמותו של אליהו - קנאי ובלתי מתפשר. אפשר לדון בנקודה זו בסוף פסוקים 1-6. אפשר גם בפסוקים 7-16. שם אפשר לחזק את העניין דרך הכינויים "אדוני" / "אדונך". הכותרת "משרתם של שני האדונים" שאולה משמו של המחזה האיטלקי מהמאה ה-17 (מאת גולדוני), בז'אנר הקומדיה דל-ארטה.

2. פס' 4 - 50 איש. פס' 13 מבהיר את הקושי - שתי קבוצות של איש 50...

3 פס' 4 - הצלת נביאי ה': אפשר וכדאי להתייחס כאן לסיכון שלקח על עצמו עובדיהו - על מנת להעצים את הנאמנות הכפולה.

4 עובדיהו: ניתוח ספרותי - דמות משנית. דמות משנית היא דמות שאינה מרכזית בעלילה, ותפקידה ללמד אותנו על אופייה של הדמות הראשית ולקדם את העלילה. במקרה שלנו - אליהו הוא הדמות הראשית, ועובדיהו הוא הדמות המשנית. דמותו של עובדיהו מצטיירת כסוכן כפול שנאמן גם לאחאב וגם לה'. נראה כי לאור המצב בממלכת ישראל, זאת הייתה דרך אמצע "להסתדר" - לשמור על נאמנות כפולה. כך מלמד אותנו עובדיהו על אופיו הקיצוני והייחודי של אליהו, אשר היה נאמן רק לה' ונלחם באחאב. קידום העלילה - עובדיהו יביא למפגש בין אליהו לבין אחאב, שהוא צעד ראשון בסיום הבצורת. ההחלטה לגבי ניתוח ספרותי של עובדיהו כדמות משנית - בידכם, המורים!

5 פס' 7-16 - חששות עובדיהו: עובדיהו חושש שאליהו ייעלם - ובצדק, כי אליהו נוטה להיעלם... עוד חושש עובדיהו שאחאב ו/או איזבל יהרגו אותו, וגם זה בצדק (ראה מלכים א יח 4). ניתן ללמוד מכאן על כושר ההישרדות של עובדיהו. כן אפשר ללמוד על הלחץ שהוא נמצא בו. מכאן אפשר ללמוד גם על דמותו של אליהו - שאינו פוחד ואינו מתפשר על אמונתו, על אף סכנת החיים ועל אף המצוקה שנגרמה בממלכת ישראל.

6 פס' 22-39 - ההתערבות הגדולה: כדאי להזכיר כאן שברקע - הבצורת והאמונה באל בעל, שנתפס על ידי הצידונים ונביאי הבעל כאל הגשם. ההתערבות אינה כללית - איזה אל חזק יותר, אלא קונקרטי, ומתייחסת לבעיה אקוטית בממלכת ישראל - הבצורת.

7 פס' 30-37 - פעולות אליהו: 1. שפיכת כדי מים על המזבח: יש כמה אפשרויות לחישוב כמות הכדים. האם משלשים את כמות הכדים הראשונה (4), ואז שפכו $4+8+12=24$ כדים, או שמשלשים את כמות הכדים השנייה (8), ואז שפכו $4+8+24=36$. כמובן, ככל שיש יותר מים, מצבו של אליהו קשה יותר, ואז הנס גדול יותר - בעיקר על קרקע בצורת. 2. "[...] וְאַתָּה הִסְבֵּת אֶת לֶבָם אַחֲרֵינִי:" (פס' 37). הסבר מילולי: אתה, ה', זה שגרם לעם להאמין באלים אחרים. למעשה, אליהו עונה על שאלה שלא נשאלה - אם ה' הוא האל היחיד, כיצד ה' איפשר מצב ובו ישראל יבגדו באמונה בו, ויאמינו באל אחר? אליהו עונה שה' - הוא-הוא שגרם לעם לשנות את אמונתם, והוא שיחזירם. 3. כדאי לתת את הדעת על הפעולה על הסמלית של קיבוץ 12 האבנים, כמספר שבטי ישראל - אקט סמלי של איחוד. 4. כדאי לתת את הדעת על תפילתו הפומבית של אליהו, כמי שרואה את עצמו שליח ה' ומי שמייצג את ה'.

8. הצעות לתשובות: א. אליהו לא מאמין לעובדיהו.. ב. אליהו לא רוצה להסגיר את הנביאים המתחבאים לידיהם של איזבל ונביאי הבעל. ג. אליהו, כנביא גלוי, פעיל וקנאי, לא מחשיב את

- נביאי ה' המתחבאים. ד. אליהו רוצה להציג את עצמו כיחיד, ובכך להעצים את מופע הראווה. ה. אליהו חש בודד. וכמובן, עוד כהנה וכהנה הצעות לתשובות.
9. פס' 25-39 - יתרונות וחסרונות:א. מבחינת ארגון המידע, על אף שכל יתרון של נביאי הבעל הוא חיסרון לאליהו - אנחנו מציעים שלא לארגן טבלה, מכיוון שאי אפשר לארגן את כל הסעיפים באותן הקטגוריות. ב. היתרונות שאליהו מעניק לנביאי הבעל.
10. פס' 40 - הרג נביאי הבעל בנחל קישון:א. אכן תמוה: אם אליהו השיג את מטרתו - להביא את העם לידי אמונה בה' - מדוע הוא ממשיך והורג את נביאי הבעל? הצעות אפשריות: א. מניעת השפעה נוספת של נביאי הבעל על העם. ב. נקמה בהרג איזבל את נביאי ה' (מלכים א יח 4). ג. חלק מאקסטזה דתית ומהקנאות של אליהו.

מלכים א יט

1. בפרק זה, בניגוד לפרקים אחרים, לא הבאנו פסקת פתיחה, וזאת כחלק מ"זרימה עם הטקסט": אחאב מספר לאיזבל מה היה - אז נזמין את התלמידים לספר מה היה.
2. השערות לתגובת אליהו: כדאי לבסס את ההשערות על הידוע אודות אליהו.
3. "מקלטי אליהו": כדאי להזכיר לתלמידים כי צידון הייתה ארץ האויב - ארצה של איזבל והמקור של הבעל. כדאי להעשיר את התלמידים בידיעה כי ממלכת יהודה היא ממלכה שבשלב זה מתאפיינת בהיותה נאמנה לאמונה בה'.
4. אליהו עובר לתוך גבולות ממלכת יהודה. אפשר להציף דיון בכיתה - מה ניתן ללמוד מהבריחה של אליהו לתחום יהודה ועל מערכת היחסים בין ישראל ויהודה מבחינה פוליטית באותה התקופה?
5. בפס' 9 ה' מכוונה בפי אליהו"ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת". כינוי זה של ה' בא בדרך כלל בהקשר צבאי. יש המפרשים זאת כדרישה של אליהו לנקמה לוחמנית של ה' בישראל.
6. פס' 11-12: התגלות אלוהית בכוחות הטבע נקראת "תאופוניה".
7. פס' 11-12: ציון שלושה מקרים, פסילתם, והצגת מקרה רביעי כשונה ומיוחד, היא דגם ספרותי הנקרא "דגם שלושה וארבעה". מטרת האזכור של שלושת המקרים הראשונים היא להדגיש את העוצמה והנכונות של המקרה הרביעי. דגם זה ניתן למצוא במקרא באופן מובהק בנביאים, לדוגמה: עמוס ב, פס' 6. עוד דוג' לדגם זה ניתן למצוא בתכנית הלימודים לכיתה ו - במלכים ב, פרק ב, במסע הפרידה של אליהו ואלישע. דגם ספרותי זה ניתן לזהות גם באגדות עם, שבהן שלושת האחים הבכורים מנסים להציל את הנסיכה, ואילו דווקא האח הקטן הוא הזוכה המאושר...
8. פס' 10, פס' 14 - "וַיֹּאמֶר קָנָא קִנְיָתִי לָהּ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת": תשובת אליהו חוזרת על עצמה, מילה במילה. יש חוקרים הטוענים שיש כאן טעות העתקה. לעומתם, יש חוקרים ופרשנים המסבירים שהחזרה המדויקת היא לב העניין - היא מהות הקנאות של אליהו. אפשר וכדאי לפתוח דיון בכיתה על משמעות החזרה מילה במילה ועל מה שהיא מבטאת. על העקשנות - שלפעמים יש גם בנו, על עמדות נחרצות וקיצוניות שלא מאפשרות לשמוע ולהקשיב ולהבין מסרים שמועברים אלינו, על היתרונות ועל החסרונות שבעקשנות.

9. פירוש רש"י: ביקורת על כך שאליהו מציג את ה' במופעי ראווה, על ההתנהגות המוחצנת וההרסנית, במקום לייצג את ה' באופן צנוע ומעודן. פירוש המלבי"ם - ביקורת על כך שאליהו לא מתפקד כמנהיג של העם, אלא מקטרג עליו ובורח להתבודדות.
10. פס' 15 - מינוי מלך על ארם: כאן באה לידי ביטוי תפיסת אלוהות אוניברסאלית, שלפיה ה' (באמצעות שליחו) אחראי גם על התרחשות שאינה בתוך עם ישראל.
- 11 הצעות פרשנים לתגובת אליהו לאלישע:
 רש"י מפרש: "לך שוב כי מה עשיתי לך" – [לך] מאחרי (לך ממני).
 פירוש מצודת דוד: "לך שוב כי מה עשיתי לך" - לך לנשק אביך ואמך כאשר אמרת, ושוב אלי.
 רד"ק מפרש: "לך שוב כי מה עשיתי לך" - לנסותו אם היה אומר בלב שלם.

מלכים א כא

- שאלה אפשרית לדיון האם אליהו סיים את תפקידו בהצלחה או שהוא "מפוטר" בכעס?
- הערה כללית לפרק: אחד הנושאים המעניינים בפרק הוא מאבק הכוחות העקרוני בין שתי מערכות כוח וסמכות. האחת - מערכת החוק האזרחית, המלוכנית, ובה המלך הוא הסמכות העליונה. השנייה - מערכת החוק האלוהית, ובה האל הוא הסמכות העליונה. כפי שנראה מתשובתו של נבות - מערכת החוק האלוהית, בשל היותה נצחית, יכולה לתת גיבוי גם לאזרח הפשוט ביותר מול המלך (עד לשלב מסוים של הסיפור...). במובנים רבים, נבות ואחאב מדברים בשתי שפות שונות וחיים לפי קודים שונים של מערכות חוק. בהקשר זה מעניין לחשוב ואולי אף להציף בכיתה את המצב הקיים כיום במדינת ישראל – מצב שבו יש שתי מערכות חוק המתקיימות במקביל: מערכת החוק האזרחית-מדינית, ומערכת החוק ההלכתית.
- מיומנויות ודגשים בהוראת הפרק:
 - קריאה צמודה והשוואת פסוקים בתוך הפרק- גלגולי תשובת נבות
 - ניתוח טקסטואלי צמוד- פירוק תשובת נבות.
 - השוואה למקורות מקראיים נוספים- מקורה של תגובת נבות, מקורות למזימת איזבל.
 - אבחנה בין מסרים גלויים למסרים סמויים- תרגיל הקומיקס בדיאלוג איזבל ואחאב
 - ניתוח סיפורי וערכי- מי אשם?
 - הקניית מושגים (סוגי גמול) ואופן יישומם בטקסט.
- פס' 2 - דרישת אחאב: מצד אחד - בוודאי שהדרישה לגיטימית! הרי אחאב הוא המלך, והוא מציע עסקה ולא לוקח בכוח. מצד שני - בוודאי שהדרישה אינה לגיטימית! הרי הכרם שייך לנבות, וגם אם אחאב הוא מלך – עדיין זהו רכושו של נבות.
- נבות מבסס את תשובתו על החוק המופיע במדבר לו פס' 7: "ולא תסב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה כי איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל" - חוק שנחקק לאחר סיפור נבות צלופחד. עוד כדאי לעיין בויקרא כה 10: "וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישיביה יובל הוא תהיה לכם ושבבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשבבו" ושם, פס' 23:
 "והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי:"
- כינויים: כדאי לתת את הדעת לכינויים השונים. אחאב מכנה את חלקת האדמה "כרם"- כינוי פונקציונאלי המבטא את רצונו שלו, מה הוא רואה בחלקת האדמה. לעומתו, נבות מכנה את

הכרם "נחלת אבות"- ובכך מציג מה הוא רואה בחלקת האדמה- נכס משפחתי, רגשי, שאסור לו על פי חוקי הא' להעביר.

7. **בית המשפט:** דיון זה משמעותי, מכיוון שבקרוּב יערכו אליהו וה' משפט לאשם היחיד, מבחינתם - אחאב. ההאשמה: הרצחת וגם ירשת? (פס' 19)

מלכים ב ב

1. פס' 9: בקשת אלישע: באיזה מהפירושים שנבחר (וכמובן יש עוד רבים), כדאי לשים לב לעצם העובדה שאלהו מציע עצמו בפני אלישע כמי שיכול למלא בקשות, אלישע רואה אותו ככזה, ואף מבקש ממנו בקשות שמעידות על האופן בו תופס אלישע את אלהו- "כל יכול". מעניין לראות בפס' 10, אולי לראשונה, רגע של צניעות מצד אלהו- "הקשית לשאול..."
2. פס' 9: "פִּי שְׁנַיִם": פירוש רלב"ג ופירוש רד"ק מתבססים על "חוק הבכורה", דברים כ"א, יז: "כִּי אֶת הַבְּכֹר בֶּן הַשְּׁנוּאָה יְכִיר לְתֵת לוֹ פִּי שְׁנַיִם בְּכָל אֲשֶׁר יִמָּצֵא לוֹ". לפי חוק זה הבן הבכור, תמיד (גם אם הוא בן האישה השנואה), יקבל פי שניים מאָחיו. כלומר, מי שמקבל פי שניים הוא הבכור, ונראה כי אלישע רוצה להיתפס כבן הבכור - הבכיר בין בני הנביאים.
3. בהמשך לפירוש חז"ל! אפשר להעלות ביקורת כלפי החוצפה של אלישע. אברבנאל כתב: "והנה השאלה הזאת קשה ומגונה מאוד, אם מפאת אלהו, שלא יהיה בידו לתת פי שניים ממה שהיה לו, ואם מפאת אלישע, שהיה עזות וזדון גדול שיבקש מרבו שיהיה גדול ומעולה ממנו. ועם היות שאמרו חז"ל שאין אדם מתקנא לא בבנו ולא בתלמידו, הנה היה זר שישאלהו אלישע לא די להיות כאלהו רבו, כי אם שיהיה פי שניים ממנו
4. על דמות אלישע: מעניין יהיה לזרוע כאן את הזרעים של אפיון דמותו של אלישע, כדי לבחון אותה בהמשך - האם הוא אכן שחצן? חזק? חזק יותר מאליהו? חסר ביטחון? וכמובן, להשוות לרגעים הראשונים שלו, כשהוא רודף אחרי אלהו ומתקשה להיפרד ממנו.
5. פס' 12-18 - מימוש בקשת אלישע: כדי לבסס את ההבנה לגבי מימוש הבקשה של אלישע, כדאי להתייחס להבדל בין אלישע לבין בני הנביאים. בני הנביאים מבקשים לחפש את אלהו, ומכאן שהם לא ראו את העלייה לשמיים. לאלישע, כנראה, יש יכולת ראייה נבואית, בשונה מבני הנביאים.
6. פס' 23-25, המתארים את סיפור אלישע והנערים הלועגים לו, הוא סיפור קשה במיוחד. גם להבנה של הקשרו וגם באכזריות המתפרצת ממנו. מאמר מעניין על כך [אפשר לקרוא באתר "מקראנט"](#). ("נביא בדרך בית אל: על היחס שבין ספרות לראליה באחד מסיפורי אלישע", י' רוזנסון). כמו כן, באירוי הקומיקס לפרק, "השחלנו" בסוף את הביטוי שמשמשים בו כיום, "לא דובים ולא יער". מקורו של הביטוי הוא בדיון חז"ל בתלמוד הבבלי סביב מעשהו של אלישע, במסכת סוטה, דף מ"ו, עמוד א'.

מלכים ב ד

- בפרק כולו יש ארבע בעיות, של פונקציות שונות בעם - אישה אלמנה, אישה מנכבדי העם, בני הנביאים, והעם כולו. כל הבעיות וכל הפתרונות סובבים סביב נושא הרעב, האוכל, החיים והמוות. ניתן לחלק את הפרק ל-4 יחידות:
- 1-7- האלמנה, החוב, הילדים- ואלישע
 - 8-37 - העקרה, הלחם, הילד- ואלישע
 - 38-41 - בני הנביאים, הסיר, הרעל- ואלישע
 - 42-44 - העם, הלחם, השפע- ואלישע

מלכים ב ט

1. הפניה למאמר אודות איזבל באתר "מקראנט" (איזבל אשת חיל, ד"ר אהובה אשמן)
2. הבדלים בין תגובת איזבל לבין תגובת יורם ליהוא אפסר להסביר זאת בטקטיקה של יהוא. אל יורם הוא בא בחשאי, ויורם לא ידע שחייל מחייליו מפנה לו עורף ובוגד בו. לכן הגיב בהפתעה. איזבל, לעומתו, כבר ידעה שלפניה בוגד. אפשרות נוספת היא להסביר זאת דרך הדמויות. אין מרשעת כמו איזבל... שעומדת זקופה ונכונה לקרב או למותה.

מלכים ב יז

1. נהר הסמבטיון - מקורות אודותיו: תלמוד בבלי, סנהדרין דף סה עמוד ב, מדרש בראשית רבה יא, ו. יוספוס פלביוס, "מלחמות היהודים".

מלכים ב יח

1. פס' 1-6 – מעשי חזקיהו הטובים: 1. בעניין "דוד אביר" - כדאי להדגיש נקודה זו, כיוון שבקרוב, בפרק כב פס' 2, יכונה גם יאשיהו "בן דוד" - גם יאשיהו, כמו חזקיהו, העלה על נס את רעיון ריכוז הפולחן- ושניהם נתפסים כממשיכי דרכו של דוד, בהקשר זה. 2. בעניין כיתות נחש הנחושת: א. הזדמנות יפה להסביר את הפועל כ.ת.ת. באמצעות הקשר אחר- נבואת השלום ישעיה: "[...] וְכַתְּוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים וְחַנִּיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמְרוֹת לֹא יִשָּׂא גוֹי אֶל גוֹי חָרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה:" (ישעיה ב 4). דרך טובה להסביר את הפועל – שינוי צורה ותפקיד של הברזל- וכמובן להנחיל ביטוי שהוא נכס צאן ברזל בתרבות העברית. ב. בעניין נחש הנחושת- נדמה לנו שאין טעם להיכנס לעומקו של עניין זה, יחד עם זאת – למורה, כדאי לקרוא מאמרו של פרופ' זקוביץ: "נחשים, מקדשים, לחשים ונשים" המופיע במאגר המידע של אתר מקראנט www.mikranet.org.il.
2. בפס' 4 כתוב: "[...] וְכַתְּוּ נְחֹשׁ הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה כִּי עָד הַיָּמִים הַהֵמָּה הָיוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ וְיִקְרְאוּ לוֹ נְחֹשֶׁתָן:" בספר במדבר פרק כא פס' 9 מסופר על נחש הנחושת שעשה משה במדבר כדרך לריפוי העם מפני נחשים. לפי המסופר במלכים ב יח, נראה כי נחש הנחושת שרד מתקופת המדבר עד לימי חזקיהו. ניתן לשער שמה שהיה מקובל בתקופת משה- נתפש בתקופת חזקיהו כעבודת אלילים.
3. פס' 9-12- שאלת אתגר: פס' 12 קושר בין הגלות לבין החטאים של ממלכת ישראל: "עַל אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵיהֶם..." כך נוצרת השוואה הניגודית- ממלכת ישראל חטאה כלפי ה' ולכן הוגלתה. לעומתה, ממלכת יהודה, בשלב זה, לא חוטאת, ולכן לא תוגלה.
4. תבליטי לכיש: 1. התבליטים שנמצאו חלקיים ביותר. ההשלמה היא מודרנית. 2. אפשר וכדאי לנתח אלמנטים בתוך התבליטים, דוגמת מאפייני נוף הארץ- כרמים ועלי תאנה, תלבושת האשורים, ועוד. 3. את התבליטים ניתן למצוא גם באתר מקראנט בחיפוש במאגר המידע תחת הערך "לכיש".
5. פס' 19-35 נאום רבשקה- המלצתנו, לפני הדיון בחלקי הנאום וניתוחו- לקרוא את הנאום בכיתה בפני התלמידים, תוך הדגשת אמצעים כמו חזרות (שורש ב.ט.ח, שורש נ.צ.ל.) ושאלות רטוריות- בדרך האינטונציה של הקריאה. על מנת לתת את התחושה...

6. פס' 22- חזקיהו מסיר את הבמות: רבשקה מפרש את פעולת הסרת הבמות של חזקיהו כחוסר אמונה בה'. לתפישת עולמו של רבשקה, ככל שיש יותר מזבחות- כך מבטאים אמונה חזקה יותר באל. מובן כי לתפישת עולמו של חזקיהו- ריכוז הפולחן במקום אחד, מבטא אמונה חזקה יותר בה'. לכן, רבשקה משתמש במידע אודות חזקיהו כנגד חזקינו, כל מעשה, זה מידע חיובי אודות חזקיהו.

7. פס' 19-25 השורש המנחה בפסוקים אלה הוא ב.ט.ח המופיע 7 פעמים. מטרת החזרה- היא לערער את הביטחון של השומעים בכל מי שחשבו שהם יכולים לבטוח בו- מצרים, חזקיהו, ה'. לאחר ערעור הביטחון, בחלקו השני של הנאום, יציע רבשקה פתרון- הצלה. בהתאמה, נ.צ.ל הוא השורש המנחה בחלק השני של הנאום.

8. פס' 25 ו- 33. בפס' 25 מבטא רבשקה תפישת אלוהות אוניברסאלית, לפיה ה' שולט בכל, ולכן ה' הוא ששלח את אשור לכבוש את יהודה. בפס' 33, מבטא רבשקה תפישת אלוהות מקומית, ומציג טיעון לפיו אם ביתר המקומות שתקפו האשורים האל המקומי לא הציל אותם, מדוע יהודה חושבים שהאל שלהם יציל אותם. בשני הפסוקים מבטא רבשקה שתי תפישות אלוהות שונות וסותרות. אז במה הוא מאמין? השאלה כלל לא רלוונטית, כיוון שרבשקה משתמש בכל פעם בטיעון אחר, בהתאם לצרכיו.

9. פס' 29-35 שורש מנחה: השורש המנחה בפסוקים אלה הוא ה.צ.ל. כהשלמה לערעור הביטחון מחלק א של הנאום.

10. כיבוש בדרך של "שלום" – 1. כדאי לעיין בדברים כ, חוקי מלחמה: "כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֵם עֲלֶיהָ וְקִרְאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם: וְהָיָה אִם שָׁלוֹם תַּעֲנֶנּוּ וּפְתַחְתָּהּ לָךְ וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָּהּ יִהְיוּ לָךְ לְמַסַּ וְעִבְדוּנָי: וְאִם לֹא תִשְׁלִים עִמָּךְ וְעִשְׂתָּהּ עִמָּךְ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עֲלֶיהָ:" (פס' 10-12) לפי החוק המקראי, שכנראה בהקשר זה גם היה מקובל בעולם העתיק- הצעד הראשון בכיבוש הוא לאפשר לעיר להיכנע ושאנשיה יהפכו לעבדי הכובש (מס). מצב של "שלום" הוא מצב של הסכמה לכניעה לפי כיבוש צבאי. 2. אפשר לקשר זאת יפה למלכים א פרק ג- שם מתוארים יחסי ה"שלום" של שלמה עם המדינות השכנות- כלומר, יחסים בהם מדינות אחרות היו משועבדות לו באמצעות תשלום מיסים.

מלכים ב יט

1 פס' 1-2 - הליכת חזקיהו לבית המקדש אפשר להפנות לרגע את המבט לחנוכת בית המקדש, ולאחד מייעודיו - מקום תפילה (מלכים א ח, פס' 28-30). הצעה נוספת להתייחסות: מעשה התפילה של חזקיהו מעיד על ייאוש? תקווה?

2. פס' 9-13 - משלחת שנייה אל חזקיהו: כדאי לתת את הדעת לדמיון: שימוש חוזר בשורשים ב.ט.ח. ו- נ.צ.ל.

3. פס' 37 - רצח מלך אשור ע"י בניו: על פי ממצאים, המרד והרצח אירעו רק 20 שנה מאוחר יותר. הכתוב מצמיד את האירועים כדי להציג את הרצח כחלק ממימוש הנבואה.

מלכים ב כ (פס'12-21)

1. על פי תכנית הלימודים נלמדים בפרק זה פס' 12-21. ועם זאת, כדאי למורה לקרוא גם את חלקו הראשון של הפרק, הדין במחלתו ובהחלמתו של המלך חזקיהו.
2. פס' 14-18 - **תגובת ישעיהו**: התגובה הכעושה של ישעיהו כלפי האופן שבו אירח חזקיהו את הבבלים, מעלה חשד לגבי מידת התמימות של הביקור הבבלי. חיזוק להיפותזה שלמעשה מטרת הביקור הייתה יצירת קשרים פוליטיים והתאגדות כנגד אשור, הנשענת על מקורות חוץ-מקראיים, שלפיהם באותה תקופה החלו הבבלים בניסיונות למרוד באשור, תוך קשירת קשרי חוץ עם ממלכות נוספות, כנראה דוגמת יהודה.
3. **לדין בכיתה - הצעות לכיוונים**: מצד אחד, כדאי לזכור מה קרה לממלכת ישראל (מלכים א, יז), ומה קרה לממלכת יהודה (מלכים ב, יח). מצד שני, החיים תחת עול המיסים האשוריים קשים מאוד, ואולי יש כאן הזדמנות לשינוי...
4. **יט 35-37**: תגובת חזקיהו על פעולת ה' כנגד האשורים ולמען הצלתו - לא מופיעה! חזקיהו כלל לא הגיב! זוהי כמובן שאלה עם "תעלול" לילדים.
5. **דוגמאות לשירת תודה במקרא** שירת הים, שמות טו 1-18; שירת דבורה, שופטים פרק ה.
6. פס' 15-19 - **אוצרות**: כדאי להתעכב על הקשר בין האוצרות שהראה חזקיהו לבבלים, לבין האוצרות שייקחו הבבלים בעתיד.

מלכים ב כא

1. **רצח אמון**: אם על רקע דתי - נראה כי מדובר ברוצחים שהיו נאמני הרפורמה של חזקיהו. אם על רקע פוליטי - נראה כי רצחו אות המתנגדים לכניעת אמון לאשור.

מלכים ב כב

1. בדק הבית הקודם, נעשה על ידי המלך יהואש, מלכים ב יב- בערך כ- 200 שנה לפני דור יאשיהו. בדק הבית נדרש כיוון שעבר זמן רב מאז בדק הבית הקודם, ובגלל חילול בית המקדש ע"י מנשה.
2. מהו ספר התורה? [הפניה למאמר קצר באתר מקראנט המסביר אודות ביקורת המקרא](#) (גישת חוקרי המקרא להתהוות התורה, מאת אבי ורשבסקי; אביבה לוטן; רוני מגידוב; אילה פז)
3. "אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבַרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְעִשׂוֹת אוֹתָם [...]". חז"ל- תלמוד ירושלמי, סדר נשים מסכת סוטה, פרק ז דף לא. וגם בבמדרש הגדול לדברים (מהדורת ש' פיש, עמ' תר"ח)
4. כיצד העם לא הכיר את ספר התורה- נחזור לפרק כא, לתקופת מלכותו הארוכה של מנשה- נראה כי במשך לפחות 55 שנה, הספר לא היה בשימוש...
5. פס' 16-17- נבואת הרעה: אפשר וכדאי לחבר נבואה זו לנבואת ישעיהו לחזקיהו- בדבר חורבן עתידי, ובכך ליצור ולהגביר את המתח לקראת מימוש העונש.

פס' 19-20 - נבואה על מות יאשיהו: האם חיובית או שלילית? לכאורה - שלילית. חולדה הנביאה מנבאת את מותו של יאשיהו. אולם בהרבה מובנים היא חיובית, כיוון שה"פרס" שניתן ליאשיהו - הוא שלא יראה את הרעה בחייו. עוד כדאי לבדוק - האם עבור מלך, עבור מנהיג, נבואה חיובית אישית היא מספיקה. איפה המקום של האחריות שלו כלפי הכלל - הנה יאשיהו לא הסתפק בנבואה אישית חיובית ופעל למען הכלל.

מלכים ב כג (פס' 1-3, 21-30) סוף מלכות יאשיהו

(את הפרקים הבאים, עד לפרק כה, פירקנו ליחידות לימוד לפני מלכים ואירועים - ולא לפי חלוקת הפרקים בתנ"ך)

1. על פי תכנית הלימודים, בפרק זה נלמדים פס' 1-3 ופס' 21-37. בספר הלימוד, התמקדנו ביחידה זו בפס' 1-3 ו 21-30, המתארים את סוף מלכות יאשיהו, ובפרק הבא נמשיך לדון בתקופת המלכות של יהואחז ויהויקים, המתוארת במלכים ב כג, 30-37, ובמלכים ב כד, 1-7. הפסוקים שמדלגים עליהם בפרק כג, מתארים את פירוט הפעולות של הרפורמה הפולחנית של יאשיהו - ברחבי ממלכת יהודה ואף מחוצה לה, בממלכת ישראל. עיקר הפעולות: ריכוז פולחן - הריסת במות פולחן ה' מחוץ לבית המקדש; טיהור הפולחן - הוצאת עבודה זרה (שהכניס מנשה) מבית המקדש.
2. פס' 1-3 - הזמנה לחידוש הברית: אפשר לזמן השוואה ל"הקהל" שעשה שמה במלכים א ח - בחנוכת בית המקדש, ברגע השיא של העלאת ארון ה' ובתוכו התורה. הדמיון: שימת התורה במוקד - סביב טקס בבית המקדש. ההבדל העיקרי הוא המוזמנים. שלמה שם את הדגש על בעלי התפקידים - הכוהנים, זקני העם. ואילו יאשיהו מזמין את כל העם. כדאי לשאול את התלמידים, על בסיס הדמיון - מה משמעות ההבדל?
3. פס' 4-20 אינם מופיעים בתכנית הלימודים אולם כדאי להסביר בכמה מילים את רצף הסיפור ואת עוצמת הפעולות של יאשיהו, את ההתלהבות ואת הלהט.
4. פס' 22: "כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִיַּמֵּי הַשִּׁפְטִים...". בספר דברי הימים ב, לה 18, כתוב: "וְלֹא נַעֲשֶׂה פֶסַח כְּמֹהוּ בְיִשְׂרָאֵל מִיַּמֵּי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא...". כיצד נסביר את הסתירה בין הכתובים? מהרי"א (ר' ישראל איסרלין, אשכנז, מאה 15), מפרש: "שלא נעשה בטהרה ובביעור עבודה זרה והסרת במות עד העת ההיא". כלומר, הפסח שעשה יאשיהו, עיקרו סמל לביטול העבודה הזרה שהייתה בדורות שלפניו.
5. פס' 25 - הערכת יאשיהו: מילות ההערכה מזכירות את הציווי מספר דברים: "וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, 5). פסוקים אלה הם חלק מפרשת קריאת שמע, ומופיעים בקלף שבתוך מזוזה.
6. פס' 26-27: כדאי לחזור עם התלמידים למלכים ב פרק כא - תיאור חטאי מנשה.

מלכים ב כג (פס'29-37, פרק כד (פס'1-7) רואים עולם

1. ארגון היחידות:

לפסוקים מפרק כג פס' 28 – 37 פרק כד 1-7 הקדשנו שתי יחידות הוראה. (כלומר, את אותם הפסוקים אנו מציעים לקרוא פעמיים, בכל פעם בהדגש אחר) האחת- במבט על של השינויים הפוליטיים באזור- "רואים עולם". השניה, מוקדשת לממלכת יהודה, לאור הבנת השינויים באזור כולו- ולהבנת ההשפעה השפעת השינויים על ממלכת יהודה- "ממלכת יהודה במרכז"

מלכים ב כג (פס'29-37, פרק כד (פס'1-7) ממלכת יהודה במרכז

1. כג פס' 36 - גילו של היוקים: אם נשים לב, היוקים היה בן 25. אחיו יהואחז מלך בגיל 3 חודשים לתקופה של 3 חודשים. היינו - היוקים היה הבכור. המלכת האח הצעיר (יהואחז) ע"י המצרים, גם בה יש אקט שתלטני - של התערבות בסדרי בית המלוכה.
2. כד פס' 2 - סיבתיות אלוהית: פסוק זה הוא דוגמה מובהקת להצגת הסיבתיות האלוהית על ידי המספר המקראי.

מלכים ב כד (פס'6-16)- גלות החרש והמסגר

1. גלות יהויכין מכונה גם גלות "הַחֶרֶשׁ וְהַמְסָגָר" על שם אחת הקבוצות שהוגלו, פס' 14
2. סיבה פוליטית למתקפת הבבלים על ירושלים- כנראה שהבבלים המשיכו את המתקפה על ממלכת יהודה, על אף שהמלך ביהודה התחלף. המתקפה הבבלית היא נגד ממלכת יהודה, לא אישית כנגד היוקים או יהויכין.
3. מרדכי היהודי מגולי גלות יהויכין... בקפיצה קדימה, אל מגילת אסתר פרק ב פס' 5-6, נגלה כי מרדכי היהודי היה מצאצאי גולי גלות יהויכין.
4. פס' 10-16 גלות יהויכין: 1. יש סתירה מספרית בין פס' 14-10,000 גולים לבין פס' 16-7,000 אנשי חיל +1,000 חרש ומסגר. הסבר א- ה 2,000 הנותרים הם השרים שלא מצוינים כאן. הסבר ב- על מנת ליצור מספר עגול, דוגמת 1,000 נשות שלמה, המספר מעגל את המספר ל 10,000. 2. גלות יהויכין מכונה גם "גלות ה 10,000" ו "גלות החרש והמסגר".
5. פס' 14-16 אוכלוסיית הגולים- הבבלים הגלו את שכבת ההנהגה של ירושלים- אנשי המלוכה, הצבא ואת החרש והמסגר- יצרני הנשק. כל זאת- במטרה למנוע מרד עתידי נוסף.

מלכים ב כד (פס'17-20)- סוף מלכות צדקיהו

1 פס' 17- שינוי שם- אפשר שוב להזכיר כאן את ענין שינוי בשם- כמו במקרה אליקים < יהויקים

2. הפניה לחרס לכיש מס' 3 המלמד על המו"מ עם מצרים. עוד בתיאורי יחזקאל, ספר יחזקאל

פרק יז פס' 15

3. פס' 19-20 כשלון המרד בבבל- כדאי לקרוא, כרקע, את נבואת ירמיהו, בירמיה כז 1-7, שם

ירמיהו מנבא את כלשון ההתארגנות למרד ואת נצחון הבבלים. ירמיהו מציג את המהלים

ההיסטוריים – את המרד ואת כשלוננו כחלק מהתכנית, מהרצון האלוהי.

מלכים ב כה

1. יום טב באב – יום צום על חורבן בית המקדש הראשון (586 לפנה"ס) והשני (70 לספירה). על פי

המסורת שני אירועי החורבן קרו באותו היום. חז"ל אחדו את ימות הצום על מנת לאחד את

הזכרון וכדי לא להקשות על הציבור.

2. דלת העם- מדוע השאירו אותם הבבלים בארץ? לא מטוב לב, אלא ממניעים אנוכיים: דלת

העם- החקלאים, עובדים את האדמה עבור האשורים השוהים בארץ, מספקים להם מזון ומסים.

3. פס' 24- נאמנות גדליהו: מצד אחד נאמן, גדליהו נאמן לבבלים, כיוון שהם אלה שמינו אותו.

מצד שני, גדליהו נאמן לדלת הארץ, כיוון שהוא מבין שמרד נוסף בבבלים הוא סיכון שמשמעו

גלות או מוות. בנוסף, ייתכן וגדליהו נאמן לעצמו- ונשאר נאמן לבבלים כדי שהבבלים לא יפגעו

בו....

4. פס' 27-30- העלאת יהויכין מבית הכלא: האם באמת קרה האירוע? ידוע ממקורות אחרים

שמלכים שובים נהגו להוציא את המלכים הנשבים מבית כלאם. האם אכן קרה הדבר במקרה של

יהויכין? אין הוכחות לחיוב או לשלילה. יש הטוענים כי המספר המקראי הוסיף פסוקים אלה

כתוספת מאוחרת על מנת לעודד ולא לסיים את ספר מלכים בחורבן וברצח.

עזרא א

1. תהילים קלז: "[על נהרות בבל](#)" - ניתוח ספרותי של תהילים קלז, מאת שמעון בר אפרת.
2. תקופת הגלות: ירמיהו הנביא ניבא על תקופת גלות של כ-70 שנה: "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה" (ירמיהו כט, פס' 10). הסברים אפשריים לסתירה:א. אם נספור 70 שנה מהצהרת כורש אחורה - נגיע לראשית ימי שלטון נבוכדנצר מלך בבל; ב. 70 הוא מספר טיפולוגי, מספר שמשמעותו סמלית ואינה מחייבת מבחינה היסטורית. כדאי להתייחס לכך כיוון שבפס' א בעזרא א, מצוין כי התאריך להצהרת כורש הוא בתום נבואת ירמיהו, תאריך שכאמור אינו מדויק. ג. ירמיהו ניבא את נבואת 70 השנה בשנה ה-4 למלכות יהויקים. מימוש החזרה הוא בערך 70 שנה לאר הנבואה. ד. חורבן בית המקדש הראשון אירע בשנת 586 לפסה"נ, ובניין בית המקדש השני החל בשנת 516 לפסה"נ. 70 שנה...
3. מקורות פנים מקראיים נוספים להצהרת כורש דברי הימים ב פרק לו – הפרק האחרון בתנ"ך.
4. זהות יהודית בגולה:א. בתוך עזרא א פס' 5 - ניתן ללמוד על שמירה על השבטים, על המנהיגות ועל תפקידי הכוהנים, שאינם רלוונטיים בגולה אך הם מלמדים על תקווה לכינון מחדש של בית המקדש.

מגילת אסתר

1. רצף המגילה - כיוון שהמגילה הינה רצף סיפורי אחד, בחרנו הפעם להביא ראשית את רצף הסיפור כולו (עמ' 219-236 בספר לתלמיד) ואחר כך את ניתוח המגילה.
2. ניתוח המגילה, גם הוא שונה מהרגיל. הפעם, שלא על פי סדר הפרקים, אלא על פי חתכים נושאים (אפשרי להוראה מודולרית, ללא תלות בין היחידות):
 - א. מהודו ועד כוש" - סקירת מלכות אחשוורוש. היחידה מבוססת על הבנת הנקרא וחילוף פרטי מידע מתוך המגילה.
 - ב. הקהילה היהודית בפרס - התגלגלות הקהילה היהודית מימי גלות יהויכין ועד לימי מלכות אחושרוש, מעמדה של הקהילה ומערכת היחסים הסמלית בין מרדכי המן. היחידה מבוססת על מידע פנים מקראי באמצעות הפניית התלמידים) ועל מידע חוץ מקראי (טקסט מידעי ותמונות).
 - ג. איזה יופי יש לי אופי - דיון ספרותי וערכי בדמויות שתי הנשים במגילה - ושתי ואסתר. היחידה מבוססת הן על חילוף מידע מתוך טקסט המגילה והן על דיון עמדות בכיתה.
 - ד. "... ונהפוך הוא" - דיון ספרותי וערכי בטקסט המגילה - מיקוד בנקודות של היפוך גורל. מוקד היחידה הוא שאלת האחריות - במגילה ובחיים. היחידה מבוססת על חילוף מידע מסצינות ממוקדות במגילה ועל דיון ערכי. בנוסף - מופיע ביחידה דיון פילוסופי יותר, אודות המושג "הסתר פנים" - בשאלת קיומה של השגחה אלוהית (במגילה ובחיים), כהמשך לדיון בשאלת האחריות האישית.
 - ה. משנכנס אדר מרבין בשמחה - יחידה המקשרת בין חיי התלמידים (חגיגת הפורים היום) לבין מקורות החג במגילה.

